

Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden

En översikt

collaboration

This report is published within the framework of the international project Competence building, Assistance provision and Prosecution of Labour Exploitation cases in the Baltic Sea Region, CAPE". The CAPE project is funded by the Council of the Baltic Sea States Project Support Facility Fund and the Swedish Gender Equality Agency.

Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden

Märta Johansson

2020

The report is for general information purposes only. The CBSS does not make any warranties with respect to the accuracy or completeness of the information in this publication. The views, findings, interpretations and conclusions expressed herein are those of the authors and do not necessarily represent the official position of the CBSS.

Innehåll

1. Introduktion	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Metod & material	7
2. Översikt av svenska brottsregleringen vad gäller arbetskraftsexploatering	8
2.1 Relevanta brott som förutsätter exploatering eller utnyttjande (eller sådant syfte)	8
2.1.1 Människohandel (BrB 4:1a)	8
2.1.2 Människoexploatering (BrB 4:1b)	14
2.1.3 Bedrägeri (BrB 9:1, första stycket)	16
2.1.4 Ocker (BrB 9:5, första stycket)	17
2.2 Relevanta brott som inte förutsätter exploatering eller utnyttjande	18
2.2.1 Arbetsmiljöbrott (BrB 3:10)	18
2.2.2 Olaga tvång (BrB 4:4)	19
2.2.3 Egenmäktigt förfarande (BrB 8:8)	19
2.2.4 Brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716)	20
2.3 Regler för att hantera situationer då flera brott omfattar ett förlopp	21
2.4 Brottnens omfattning i relation till exploatering av arbetstagare: en sammanfattning	21
3. Översikt av rättsfall som rör arbetskraftsexploatering	23
3.1 Människohandel för tvångsarbete	23
3.2 Människoexploatering	27
3.3 Bedrägeri och ocker	31
4. Resultat, reflektioner och slutsatser	35
Källförteckning	39

Sammanfattning

Rapporten ger en översikt över de svenska brott som kan tillämpas vid människohandel för tvångsarbete och arbetskraftsexploatering och de rättsfall där exploateringen prövats.

De brott som tar sikte på själva den tilltänkta eller inledda exploateringen av personer kan delas in i två grupper: brott mot person (*människohandel* [BrB 4:1a] och *människoexploatering* [BrB 4:1b]) och förmögenhetsrättsliga brott (*bedrägeri* [BrB 9:1] och *ocker* [BrB 9:5]) som syftar till att skydda mot ekonomisk skada.

Vissa andra brott anknyter till arbetskraftsexploatering, men de tar inte sikte på exploateringen i sig och ger därför inte upprättelse för den kränkning som exploateringen utgör. Dessa brott omfattar istället följande områden: ohälsa och olycksfall i arbetet (*arbetsmiljöbrott* [BrB 3:10]), tvång som används mot en person (*olaga tvång* [BrB 4:4]), att ta något från arbetstagaren, såsom dennes pass (*egenmäktigt förfarande* [BrB 8:8]), samt att arbetsgivaren har en tredjelandsmedborgare anställd utan arbetstillstånd (*brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen* [2005:716], [Util 20:5]).

Sedan människohandel för tvångsarbete kriminaliserades 2004 har åtal för brottet väckts i två typer av fall: exploatering i tiggeri och exploatering i andra former av arbete. Åtal för den senare typen av exploatering har väckts i fyra mål mellan 2004–2020. Tre åtal ogillades. Domstolarna har ofta tolkat termen 'tvångsarbete' utifrån kriterier om tvångstillstånd, vilket inte överensstämmer med den internationella definitionen av tvångsarbete. Den fällande dom som finns om människohandel för tvångsarbete motiverade inte varför exploateringen utgjorde tvångsarbete. Det saknas därmed användbar svensk rättstillämpning på området. Sedan människohandelsbrottets revidering 2018 ska 'tvångsarbete' tolkas i enlighet med den internationella definitionen med dess tre rekvisit: arbete, hot om straff, och ofrivillighet.

Mellan 2013–2019 registrerades 209 polisanmälningar om människohandel för tvångsarbete. Inget åtal väcktes för detta brott under perioden, förutom i fall som rör tiggeri.

Brottet människoexploatering infördes 2018 och två åtal har väckts för brottet. Båda rörde exploatering inom restaurangnäringen. I det första målet (2019) dömdes den tilltalade till åtta månaders fängelse för människoexploatering i 'arbete under uppenbart orimliga villkor'. Även här tolkades inte 'tvångsarbete' utifrån den internationella definitionen, då krav på tvång ställdes. Rekvisiten för människoexploatering för tvångsarbete var dock styrkta, så vid en korrekt tillämpning hade den tilltalade kunnat dömas för människoexploatering i tvångsarbete. I det andra målet (2020) omfattade åtalet endast 'arbete under uppenbart orimliga villkor'. Rekvisiten för brottet var styrkta, men domstolen ställde därefter ett krav på ett rekvisit som finns i brottet människohandel: ett syfte redan då målsägaren togs till Sverige att exploatera denne. Utan stöd av förarbetena lades därmed ett rekvisit till, och åtalet ogillades.

Sammanfattningsvis kvarstår stora utmaningar att bekämpa arbetskraftsexploatering, särskilt åtagandet att lagföra denna. Utmaningarna är flera: både att stärka domstolarnas förmåga att tillämpa exploateringsformen 'tvångsarbete', och att säkerställa tillräckliga resurser för att utreda brotten och ge stöd till brottsoffren.

Executive Summary

The report presents an overview of the Swedish crimes that can be applied to labour exploitation and the court cases where such exploitation has been prosecuted.

The crimes that encompass intended or commenced exploitation of persons can be divided into two categories: crimes against the person (including *human trafficking* [Criminal Code 4:1a] and human exploitation [Criminal Code 4:1b]) and crimes against property (including *fraud* [Criminal Code 9:1] and *usury* [Criminal Code 9:5]) that aim to protect against economic loss.

Certain other crimes are also relevant to cases of labour exploitation, although they do not focus on the exploitation itself and therefore do not respond to the violation of the person's dignity per se. These crimes instead focus on the following areas: ill health and accidents at work (*work environment offence* [Criminal Code 3:10]); coercion of a person by violence or threats (*unlawful coercion* [Criminal Code 4:4]); taking something from the worker, such as their passport (*unlawful dispossession* [Criminal Code 8:8]); or that the employer employs a third country national without a work permit [*crime against* 20 ch. 5 § of the Aliens Act [Aliens Act 20:5]). The crimes are therefore limited in what they cover.

Since the criminalisation of *human trafficking for forced labour* in 2004 there have been prosecutions in two types of case: cases in which there was exploitation for begging and cases in which there was exploitation for other forms of work. Between 2004–2020 there were four prosecutions in cases involving other forms of work than begging. Three of the cases led to acquittals. The Swedish courts have often interpreted the term 'forced labour' as requiring the victim to have been in a coerced state ('tvångstillstånd'), which does not correspond to the international definition of forced labour. The judgment in which there was a conviction for human trafficking for forced labour did not explain why the exploitation constituted forced labour. There is therefore no helpful Swedish case-law on human trafficking for forced labour. In accordance with the directions given at the revision in 2018 of the crime of human trafficking, 'forced labour' should be interpreted and applied according to the international definition of 'forced labour' and its three elements: work, menace of any penalty, and involuntariness.

Between 2013–2019 there were 209 police complaints filed for human trafficking for forced labour. No prosecutions for the crime were brought during that time period, apart from cases involving begging.

The crime of *human exploitation* was enacted in 2018. So far two prosecutions for the crime have been brought, both concerning exploitation within the restaurant sector. In the first case the defendant was sentenced to imprisonment for eight months for human exploitation in 'labour under clearly unreasonable conditions'. Similarly in this case, 'forced labour' was not interpreted according to the international definition, as the court required that the victims had been coerced. The three international elements of forced labour were satisfied in the case, so if there would have been a correct interpretation and application of the international definition in the case, the defendant would have been convicted of human exploitation in forced labour (instead of in 'labour under unreasonable conditions'). In the second case the prosecution was only brought for 'labour under clearly unreasonable conditions'. The elements of the crime were fulfilled,

but the court added an additional element that had to be satisfied – an element that is part of the crime of human trafficking: that the defendants can be shown to have had the purpose to exploit the victim already when the victim was transported to Sweden. The requirement was added without any support in the preparatory works to the crime, and the defendants were thus acquitted.

In conclusion, important challenges remain to combat labour exploitation, especially regarding the obligation to investigate and prosecute such cases. There are several challenges: both to strengthen the Swedish courts' capacity to apply 'forced labour' in line with the international definition, as well as to secure adequate resources to investigate the exploitation and support its victims.

1. Introduktion

1.1 Bakgrund

Under första delen av 1900-talet antogs flera internationella konventioner mot slaveri och tvångsarbete.¹ Efter de stora politiska och ekonomiska förändringarna i början av 1990-talet som följde på Berlinmurens fall uppmärksammades återigen handeln med människor² och år 2000 antogs FN:s konvention mot människohandel, som definierar människohandel och kräver att de fördragsslutande staterna vidtar åtgärder för att bl.a. bekämpa människohandel för tvångsarbete.³ Den internationella arbetsorganisationens (ILO) tvångsarbetskonvention från år 1930 förstärktes 2014 för att kunna bemöta den ökande exploateringen globalt.⁴ Sverige har antagit förpliktelser som följer av dessa överenskommelser att kriminalisera och lagföra både tvångsarbete⁵ och människohandel för tvångsarbete.⁶ Den omfattande arbetskrafts-exploateringen⁷ inom både EU⁸ och det svenska arbetslivet har länge uppmärksamats,⁹ men den rättsliga prövningen av ansvar för arbetskraftsexploatering har uteblivit. Trots att brottet människohandel också omfattar arbetskraftsexploatering som uppgår till tvångsarbete, har åtal för människohandelsbrottet nästan uteslutande rört sexuell exploatering eller exploatering i tiggeri.¹⁰ Arbetskraftsexploatering skadar de som utnyttjas, möjliggör lägre personalkostnader för företag som därmed förvrider konkurrensen, och gynnar den organiserade brottsligheten som söker hög vinstmarginal. Pågående

¹ Se exempelvis Nationernas förbunds konvention mot slaveri (1926) och Internationella arbetsorganisationens (ILO:s) konvention nr 29 om tvångs- eller obligatoriskt arbete (1930) (ILO:s tvångsarbetskonvention).

² Bl.a. Sovjetunionens och Jugoslaviens upplösning förde med sig omfattande ekonomisk utsatthet och migration. Se bl.a. FN:s Migrationsorganisation (IOM), "International Response to Trafficking in Migrants and the Safeguarding of Migrant Rights" (IOM:s elfte seminarium om migration, Genève, 26-28 okt. 1994).

³ FN:s protokoll (2000) om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (Palermoprotokollet).

⁴ 2014 års protokoll till 1930 års konvention nr 29 om tvångs- eller obligatoriskt arbete (2014 års protokoll) ställde krav på fler förebyggande och skyddande åtgärder samt tillgång till ersättning för brottsoffer och bestraffning av gärningspersoner.

⁵ ILO:s tvångsarbetskonvention (1930), 2014 års protokoll till tvångsarbetskonventionen samt Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna (1950) (EKMR) artikel 4(2). Vad gäller barn har Sverige även åtaganden att bekämpa tvångsarbete enligt ILO:konvention nr 138 om minimiålder för tillträde till arbete (1973) och ILO:konvention nr 182 om förbud mot och omedelbara åtgärder för avskaffandet av de värsta formerna av barnarbete (1999).

⁶ Palermoprotokollet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel (2005), EU:s direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF (EU:s direktiv 2011/36/EU), samt EKMR artikel 4.

⁷ 'Arbetskraftsexploatering' används här som en term för att beskriva ett brett spektrum av exploatering. Exploateringen kan omfattas av flera olika regleringar och brott. Se t.ex. Ollus, Natalia, *From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland* (HEUNI, Public. Series No. 84, 2017), s. 82. 'Tvångsarbete' är en specifik form av exploatering som definierats internationellt. Se nedan stycke 2.1.1.

⁸ EUROPOL, *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)* 2017, s. 52-53.

⁹ Ds 2008:7, *Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan* och BRÅ, Rapport 2007:27, *Organiserat svartarbete i byggbranschen*, s. 48-49, 66, 75. För nyare publikationer, se SOU 2016:91, *Stärkt ställning för arbetskraftsinvandrare på arbetsmarknaden*, sid. 57-62, prop. 2017/18:123, *Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering*, s. 33-4 och Polismyndigheten, Lägesrapport 19. Människohandel för sexuella och andra ändamål (2017) s. 34-40.

¹⁰ Johansson, M., "På spaning efter det offer som ej flytt: Bemästrande av människohandelsoffer och viljans inverkan på lagföringen, *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskap* 2017:1.

myndighetsuppdrag att bekämpa osund konkurrens¹¹ och organiserad brottslighet¹² syftar därför även till att förhindra och motverka utnyttjande av arbetskraft. Enligt *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet 2019* pågår utnyttjanden inom arbetskraftsintensiva branscher som bygg- och städföretag, restauranger, skönhetsalonger, handbiltvättar och bemanningsföretag.¹³ Lägesbilden från 2018 nämnde även utnyttjanden inom skogs- och säsongsarbete.¹⁴

Brottet *människohandel för sexuell exploatering* tillkom i Sverige år 2002.¹⁵ År 2004 utvidgades brottet från att endast omfatta sexuell exploatering till att även omfatta andra exploateringssyften, bl.a. tvångsarbete.¹⁶ Sedan denna ändring år 2004 har åtal för *människohandel för tvångsarbete* väckts i två typer av mål: mål som rör tiggeri och mål som rör andra former av arbete.¹⁷ I den senare gruppen har fyra åtal väckts för människohandel för tvångsarbete: målen rör hushållsarbete med barnpassning,¹⁸ bärplockning¹⁹ och anläggningsarbete.²⁰ Det finns därmed få åtal sedan 2004 som rört arbetskraftsexploatering (utan koppling till tiggeri) som människohandel för tvångsarbete. Endast i ett av dessa fyra mål prövade domstolen tvångsarbetet i sig.²¹

Under de senaste tio åren, sedan det reviderade människohandelsbrottet trädde i kraft i mitten av 2010,²² har åtal för människohandel prövats i totalt 32 mål.²³ I nedan schema har målen delats in i kategorier för att visa den aktivitet som åtalet omfattade:

Människohandelsmål (2010–2020)	Sexuell exploatering (inkl. andra ändamål) ²⁴	Bärplockning	Tiggeri	Stölder
Antal mål	19	2	7	4

¹¹ Regeringsuppdrag om metodutveckling för myndighetsgemensam kontroll för att motverka fusk, regelöverträdelse och brottslighet i arbetslivet, A2017/02422/ARM och A2017/00678/ARM.

¹² Ju2008/5776/PO och Ju2015/09350/PO.

¹³ Polismyndigheten, *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet (2019)* s. 12. Se även *Fair Play Bygg - årsrapport 2019* (Byggnads region Stockholm–Gotland, Stockholms Byggmästareförening, 2020) om arbetskraftsexploatering inom byggbranschen: https://fairplaybygg.se/UserFiles/Arssrapporter/Fair_play_rapport_nat20200508.pdf

¹⁴ Polismyndigheten, *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet 2018–2019* (2017) s. 6–8.

¹⁵ SFS 2002:436.

¹⁶ SFS 2004:406.

¹⁷ Se avsnitt 3.1.

¹⁸ Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål nr B 421-08 och Svea hovrätts dom (2011-06-01) i mål B 5971-10.

¹⁹ Hudiksvalls tingsrätts dom (2011-10-31) i mål B 1834-11; Hudiksvalls tingsrätts dom (2012-06-15) i mål nr B 2220-11.

²⁰ Malmö tingsrätts dom (2010-07-02) i mål B 3573-10.

²¹ I Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål nr B 421-08 och Svea hovrätts dom (2011-06-01) i mål B 5971-10. I två mål granskades inte tvångsarbetet i sig då åtalen ogillades av andra skäl. I det tredje målet fann domstolen att tvångsarbete hade skett, dock utan att motivera skälen. Se avsnitt 3.1.

²² Människohandelsbrottet tillkom år 2002 och har reviderats 2004, 2010 och nu senast 2018.

²³ Mål under 2010 som prövades enligt den tidigare brottsformuleringen har inte räknats in. Mål som avgjorts fram till 2020-05-06 har räknats in. För mer information, kontakta rapportens författare.

²⁴ I två mål prövades både sexuell exploatering och tiggeri. I ett mål prövades sexuella exploatering och hushållsarbete. Detta prövades inte som tvångsarbete, utan som 'verksamhet i ... nödläge'.

Av 32 mål sedan 2010 har endast två – de som rörde blåbärsplockning – rört arbete (som inte varit kopplat till tiggeri) som skulle kunna falla inom begreppet tvångsarbete. Frågan om blåbärsplockningen utgjorde tvångsarbete behandlades endast av domstolen i ett av de två målen år 2012.²⁵ Domstolen fann att tvångsarbete skett, men motiverade inte grunderna för bedömningen. Sedan 2012 har inga åtal som rör arbete²⁶ prövats inför svensk domstol inom ramen för åtal för människohandel för tvångsarbete.

Avsaknaden av åtal för människohandel för tvångsarbete leder till frågan om en orsak kan vara få polisanmälningar för det exploateringssyftet. Tillgänglig statistik, som numera skiljer mellan människohandelssyftena tvångsarbete och tiggeri,²⁷ visar att det mellan 2013–2019 registrerades totalt 1256 polisanmälningar för människohandel. 209 av dessa rörde tvångsarbete.

Polisanmälningar för människohandel (2013–2019)	För sexuella ändamål	För tvångsarbete	För tiggeri	För andra ändamål ²⁸
Totalt antal: 1256	491	209	214	342

Anmälningar för människohandel för tvångsarbete rörde därmed 17 % av anmälningarna. Trots detta väcktes inga åtal för människohandel för tvångsarbete (som inte var kopplat till tiggeri) under samma period.²⁹ Lagföringen på området kan stärkas.³⁰

År 2018 antogs ett nytt verktyg för att bekämpa arbetskraftsexploatering och vissa andra exploateringsformer. För att kunna lagföra för ren exploatering som inte uppfyller rekvisiten för människohandel infördes ett nytt brott: människoexploatering.³¹ Samma år registrerades åtta polisanmälningar under den nya brottskoden.³² Under 2019 registrerades 48 polisanmälningar för människoexploatering.³³ 43 av dessa

²⁵ Hudiksvalls tingsrätts dom (2012-06-15) i mål nr B 2220-11.

²⁶ Med 'arbete' menas arbete som inte är kopplat till tiggeri. Som ovan beskrivits har exploatering i tiggeri åtalats som människohandel för tvångsarbete.

²⁷ Sedan 2013 har Brottsförebyggande rådet (BRÅ) redovisat sin statistik för anmälningar för människohandel i fler kategorier än tidigare, bl.a. 'människohandel för tvångsarbete' och 'människohandel för tiggeri'.

²⁸ Detta omfattar 'människohandel för organhandel (8 polisanmälningar), människohandel för krigstjänst (6 anmälning.) och 328 anmälningar för människohandel för 'övriga ändamål'.

²⁹ Åtal för tvångsarbete i form av tiggeri har dock väckts. Se avsnitt 3.1.

³⁰ Våren 2017 färdigställde Polismyndigheten en rapport (Dnr A448.367/15) med resultat från en intern genomlysning av nedlagda ärenden under 2015, bl.a. om människohandel för tvångsarbete. Förslag på utveckling av metoder, bemötande och rutiner gavs, samt att stärka den nationella operativa avdelningens operativa resurs. Riksrevisionen genomför för närvarande en granskning av regeringens och myndigheternas arbete mot arbetskraftsexploatering. Resultatet kommer att presenteras i slutet av 2020.

³¹ SFS 2018:601.

³² Enligt BRÅ:s statistik för 2018 avsåg fyra anmälningar människoexploatering för tvångsarbete eller arbete under orimliga villkor; fyra anmälningar rörde människoexploatering för tiggeri.

³³ Se BRÅ:s statistik (2020) för år 2019.

avsåg arbetskraftsexploatering (utan koppling till tiggeri).³⁴ Det första åtalet för människoexploatering ledde till en fällande dom i slutet av 2019.³⁵ Det andra åtalet för människoexploatering ogillades i slutet av maj 2020.³⁶

Denna rapport ger en översikt över den svenska regleringen som ska motverka och bestraffa människohandel för tvångsarbete och människoexploatering samt de rättsfall som finns på området. Rapporten syftar även till att belysa behov i rättstillämpningen för att effektivt bekämpa människohandel för tvångsarbete och människoexploatering i Sverige. Studien har avgränsats till människohandel och exploatering på den traditionella arbetsmarknaden. Studien behandlar inte exploatering av tiggeri eller brottsliga aktiviteter närmare, annat än att vissa rättsfall som behandlar tiggeri används.

1.2 Metod & material

Rapporten ger en översikt över de svenska brott som skulle kunna vara tillämpliga vid arbetskraftsexploatering: *människohandel* (4 kap. 1a § brottsbalken), *människoexploatering* (4 kap. 1b § BrB), *bedrägeri* (9 kap. 1 § första stycket BrB), *ocker* (9 kap. 5 § första stycket BrB), *arbetsmiljöbrott* (BrB 3:10), *olaga tvång* (BrB 4:4), *egenmäktigt förfarande* (BrB 8:8) och *brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen*. Fokus är på att översiktligt beskriva brottsrekvisiten utifrån rättskällorna.

Rapporten beskriver sedan de rättsliga avgöranden där potentiell arbetskraftsexploatering prövats. Alla domar där åtal väckts för människohandel för tvångsarbete (fr.o.m. år 2004) och för människoexploatering (fr.o.m. 2018) har granskats. De åtal för bedrägeri och ocker som har valts är de som omfattat potentiell arbetskraftsexploatering. Inga avgöranden som behandlar arbetsmiljöbrott (BrB 3:10), olaga tvång (BrB 4:4), egenmäktigt förfarande (BrB 8:8) och brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen har dock behandlats. Avgörandena granskas främst utifrån överensstämmelse med internationella åtaganden att lagföra för tvångsarbete.

³⁴ Enligt BRÅ:s statistik för 2019 avsåg 43 anmälningar människoexploatering för tvångsarbete eller arbete under orimliga villkor; fem anmälningar rörde människoexploatering för tiggeri.

³⁵ Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19. Se avsnitt 3.2.

³⁶ Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål nr B 853-20. Se avsnitt 3.2.

2. Översikt av svenska brottsregleringen vad gäller arbetskraftsexploatering

Det finns två brott som direkt syftar till att omfatta människohandel och exploatering på den svenska arbetsmarknaden: brottet *människohandel* (4 kap. 1a § brottsbalken) och brottet *människoexploatering* (4 kap. 1b § BrB). Andra brott som också använts för att åtala personer för exploatering är *bedrägeri* (9 kap. 1 § första stycket BrB) och *ocker* (9 kap. 5 § första stycket BrB). Vissa andra brott har föreslagits kunna användas, som *arbetsmiljöbrott* (BrB 3:10), *olaga tvång* (BrB 4:4), *egenmäktigt förfarande* (BrB 8:8) och *brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen*.³⁷

2.1 Relevanta brott som förutsätter exploatering eller utnyttjande (eller sådant syfte)

2.1.1 Människohandel (BrB 4:1a)

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom

- 1. olaga tvång,*
- 2. vilseledande,*
- 3. utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller*
- 4. annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ*

rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Lag (2018:601).

³⁶ Prop. 2009/10:152, Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel, s. 45.

Brottet bygger på den internationella definitionen av människohandel som Sverige åtagit sig att kriminalisera och bestraffa.³⁸ Enligt 4 kap. 1a § brottsbalken består brottet människohandel av tre delar (rekvisit):

- 1) en *handling* vidtas
- 2) på basis av en viss *påverkan* på en person (otillbörligt medel)
- 3) för ett visst *syfte*.

Brottet människohandel, som är ett brott mot person, har begåtts när en person vidtagit en viss *handling* (antingen rekrytering, transport, överförande, inhysning eller mottagande av en person) som bara kan genomföras på grund av att man använt ett visst *medel för att påverka personen* (antingen olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av personens utsatta belägenhet som allvarlig begränsar personens alternativ eller med ett annat otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ). *Syftet* med handlingen ska vara att exploatera personen antingen för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte.

När det gäller barn behöver inte denna påverkan visas för att brottet ska ha begåtts. Det räcker alltså att bevisa två rekvisit: att en *handling* begåtts med *syfte att exploatera* barnet.

Vad gäller arbetslivet har människohandel begåtts när någon exempelvis:

- 1) *rekryterat* eller inhyt en person (handlingen)
- 2) genom *tvång, vilseledande* eller *utnyttjande av personens utsatta belägenhet* (det otillbörliga medlet)
- 3) med syfte att *exploatera personen i tvångsarbete* eller *annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte* (exploateringssyftet).

Brottets kärna utgörs av handlingar som vidtas med *syfte* att exploatera det tilltänkta offret. Ansvar uppstår när handlingar tagits med en viss påverkan på en person för att möjliggöra dennes exploatering. Därför behöver inte exploateringen i sig påbörjas för att brottet ska ha begåtts.³⁹

'Rekrytering', 'transport', 'inhysning', 'överföra' eller 'ta emot' (handelsåtgärder)

'Rekrytering' beskrivs i förarbetena som att "värva eller anskaffa en person".⁴⁰ 'Transport' innefattar "både organisering av resa och själva framförandet av transportmedlet".⁴¹

'Överföring' omfattar "olika förfaranden som utgör ett led i en förflyttning eller en överföring av en person".⁴² Med 'inhysning' avses "att gärningsmannen ger tillfälligt eller

³⁸ Palermoprotokollet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel (2005), EU:s direktiv 2011/36/EU.

³⁹ Människohandel, inte försök till människohandel, har därmed begåtts även om exploateringen kunnat avbrytas innan den inletts. Exploatering som har påbörjats omfattas dock också av brottet människohandel. Prop. 2017/18:123, s. 20.

⁴⁰ Prop. 2009/10:152, s. 60.

⁴¹ Prop. 2009/10:152, s. 60. I ett nyligen avgjort mål ansåg dock Svea hovrätt att det inte var tillräckligt att organisera en "kort körsträcka" där den tilltalade befann sig i bilens bakre del när brottsoffret transporterades. Svea hovrätts dom (2019-10-16) i mål B 8989-19, s. 9. Det är oklart varför sträckans längd borde ha någon avgörande inverkan, eftersom transporten som den tilltalade hade organiserat hade syftet och effekten att transportera offret till en plats där det utan hinder kunde exploateras.

⁴² Det exempel som ges är "när gärningsmannen förmår offret att själv bege sig någonstans" eller "överlåter offret till en annan person". Prop. 2009/10:152, s. 60.

permanent boende åt offret.”⁴³ Till sist innefattar 'tar emot' ”både ett faktiskt mottagande och ett övertagande av offret.”⁴⁴

'Tvång' och 'vilsledande' (otillbörliga medel)

De otillbörliga medlen 'tvång' och 'vilsledande' ska förstås på samma sätt som för brotten olaga tvång och bedrägeri.⁴⁵ Exempel från rättsfall på vad som bedömts utgöra vilsledande rör vilket arbete som skulle utföras och därtill kopplade arbets- och levnadsvillkor,⁴⁶ hur stor andel av inkomsterna man skulle få,⁴⁷ att offret skulle tjäna mycket pengar men har istället fått skulder som har ökat,⁴⁸ och att det fanns en kärleksrelation med en gemensam framtid.⁴⁹

'Utnyttjande av personens utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ' (otillbörligt medel)

Det tredje medlet, 'utnyttjande av personens utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ', innehåller ett krav på att gärningspersonen utnyttjat att offret har brist på andra alternativ än att acceptera att rekryteras, transporteras eller inhysas och därmed har gärningspersonen kunnat genomföra en eller flera av dessa handelsåtgärder. Det krävs att offrets valmöjligheter ska vara eller upplevs som allvarligt begränsade och att denna brist på andra alternativ också utnyttjats av gärningspersonen för att kunna rekrytera, transportera eller inhysa offret.

Den sista satsen, 'som allvarligt begränsar personens alternativ', infördes genom lagändringen som trädde i kraft 2018,⁵⁰ och syftade till att klargöra att bristen på valmöjligheter bara gäller detta tredje medel ('utnyttjande av personens utsatta belägenhet') och bara i relation till att handelsåtgärden kan genomföras.⁵¹ Domstolarnas tillämpning hade i majoriteten av fall dittills avvikit från lagstiftarens intentioner, och krävt att människohandelsoffer skulle sakna valmöjlighet även vid vilsledande samt under själva exploateringen.⁵² Ändringen år 2018 ämnade föra med sig att om offrets rekrytering eller transport (då det finns syfte att exploatera denne) genomförs med medlet vilsledande har människohandelsbrottet fullbordats vid tidpunkten för handlingen, även om offret haft andra valmöjligheter.⁵³ Det krävs därför inte heller att gärningspersonens agerande beskurit offrets valmöjligheter efter det att handelsåtgärden genomförts.

⁴³ Prop. 2009/10:152, s. 60. Eftersom det krävs att inhysningen ska syfta till att brottsoffret kan exploateras styrks detta lättast om inhysningen sker i nära samband med att exploateringen påbörjas, eller att samma förfarande skett med andra som har exploaterats.

⁴⁴ Det exempel som ges är ”när gärningsmannen förmår offret att själv bege sig någonstans” eller ”överlåter offret till en annan person”. Prop. 2009/10:152, s. 60.

⁴⁵ Prop. 2017/18:123, s. 57. Olaga tvång regleras i BrB 4:4 och bedrägeri i BrB 9:1.

⁴⁶ Växjö tingsrätts dom (2018-12-19) i mål nr B 2083-17, s. 319-21. Hovrätten instämde; se Göta hovrätts dom (2019-04-25) i mål B 47-19, s. 38.

⁴⁷ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom (2019-06-14) i mål nr B 1636-18, s. 5.

⁴⁸ Uppsala tingsrätts dom (2019-04-26) i mål nr B 4530-18, s. 58. Hovrätten instämde i tingsrättens bedömning. Svea hovrätts dom (2019-07-15) i mål nr B 5624-19 s. 9.

⁴⁹ Uppsala tingsrätts dom (2019-04-26) i mål nr B 4530-18, s. 57-9. Hovrätten instämde i tingsrättens bedömning. Svea hovrätts dom (2019-07-15) i mål nr B 5624-19 s. 9.

⁵⁰ SFS 2018:601.

⁵¹ Prop. 2017/18:123, s. 57.

⁵² Johansson, Märta C., ”Människohandelns decennielånga metamorfos: En studie i oklarheter och motsägelser”, 4 Juridisk tidskrift (2013-14) 829-63; Johansson, M., ”På spaning efter det offer som ej flytt: Bemästrande av människohandelsoffer och viljans inverkan på lagföringen, Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap 2017:1.

⁵³ Prop. 2017/18:123, s. 57.

Exempel i förarbetena på 'utnyttjande av utsatt belägenhet' i arbetslivet utgörs av utnyttjande av en persons beroendeställning, "till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande".⁵⁴ Det är av stor betydelse att skuldförhållanden omfattas eftersom de utgör ett av de vanligare sätten att få personer att gå med på något som de misstänker eller vet ändå innebär en risk för att de ska exploateras.⁵⁵ En förståelse av hur skuldförhållanden kan etablera ett beroendeförhållande som kan utnyttjas för att exempelvis möjliggöra transport av en person till exploateringssituationen börjar skönjas i domstolarnas tillämpning.⁵⁶ Andra exempel på omständigheter som ges i förarbetena är utnyttjande av "att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom, eller är beroende av narkotika."⁵⁷

Domstolarna har funnit att avsaknad av omvärldskunskap och förmåga att klara sig själv, avsaknad av förmåga att tala annat än det egna (icke-svenska eller engelska) språket, utsatt situation i hemlandet, avsaknad av bostad och försörjning har utgjort utsatt belägenhet.⁵⁸ Den utsatta belägenheten kan ha funnits i hemlandet och där utnyttjats för att rekrytera och transportera offret, eller skapats i Sverige och här utnyttjats för att kunna inhysa personen och transportera denne inom landet.⁵⁹

'Exploatering' (syftet)

Det finns få tydliga förklaringar och begränsad praxis om vad som utgör 'exploatering'. Enligt förarbetena utgörs exploatering av "ett otillbörligt användande".⁶⁰ I ett fall som rörde tiggeri ansågs det vara 'exploatering' att ta pengar från en annans tiggeri eftersom det hade gjorts "en inte oansenlig vinst".⁶¹ I ett liknande mål fann domstolen ett syfte att exploatera genom att tiggeriverksamheten bedrivits i vinstsyfte, verksamheten genererat en ansenlig vinst och målsägandena "på ett otillbörligt sätt använts som en handelsvara" då de fått lämna över det som de tiggat ihop under dagen.⁶²

Exploatering för 'tvångsarbete'

Enligt förarbetena till revideringen av brottet 2018 är begreppet 'tvångsarbete' avsett att ha samma innebörd som de internationella överenskommelser Sverige är bundet av.⁶³ Enligt den etablerade definitionen i Internationella arbetsorganisationens (ILO:s) konvention nr 29 om tvångs- eller obligatoriskt arbete (1930) omfattar tvångsarbete "varje arbete eller tjänst som med hot om någon form av straff krävs av en person och som personen i fråga inte frivilligt har erbjudit sig att utföra".⁶⁴

⁵⁴ Prop. 2017/18:123, s. 57.

⁵⁵ "Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage" (ILO, 2017), s. 36.

⁵⁶ Göta hovrätts dom (2019-04-25) i mål nr B 47-19, s. 38-40. Se dock Göta hovrätts dom (2018-04-26) i mål nr B 3378-17, s. 38-39. För ett tidigt resonemang om skuld, se Hudiksvalls tingsrätts dom (2012-06-15) i mål nr B 2220-11, s. 59.

⁵⁷ Prop. 2017/18:123, s. 57.

⁵⁸ Göteborg tingsrätts dom (2016-02-12) i mål nr B 13425-15 / B 13314-15, s. 48; Göta hovrätts dom (2018-04-26) i mål nr B 3378-17, s. 38.

⁵⁹ Göta hovrätts dom (2019-04-25) i mål nr B 47-19, s. 38-42.

⁶⁰ Prop. 2009/10:152, *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*, s. 21.

⁶¹ Göta hovrätts dom (2018-04-26) i mål nr B 3378-17, s. 40.

⁶² Växjö tingsrätts dom (2018-12-19) i mål nr B 2083-17, s. 325.

⁶³ Prop. 2017/18:123, s. 35. Se ILO:s tvångsarbetskonvention (1930), artikel 2 samt 2014 års protokoll.

⁶⁴ Prop. 2016/17:93, *2014 års protokoll och rekommendation till ILO:s konvention om tvångsarbete*, s. 5.

Det finns därmed tre rekvisit för tvångsarbete:

1. arbete eller tjänst
2. som utförs under någon form av hot om straff
3. och är ofrivilligt.⁶⁵

Enligt ILO:s riktlinjer är *hot om straff* inte begränsat till hot om fysiskt våld och frihetsberövanden, utan har bredare omfattning, ”t.ex. hot om att anmäla en illegal arbetstagare till en myndighet eller hot om utebliven betalning av lön i fall arbetstagaren vägrar att arbeta övertid”.⁶⁶ Även om ett anställningsförhållandet har ingåtts *frivilligt*, kan tvångsarbete uppstå om arbetstagaren senare förhindras att lämna arbetet.⁶⁷ Om arbetaren initialt ’samtyckt’ till arbetet under hot om straff anses arbetet ofrivilligt enbart på den grunden; kriterierna anses då överlappa.⁶⁸

Den begränsade internationella rättspraxis om tvångsarbete som finns kommer främst från Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna.⁶⁹ Rekvisitet ’hot om någon form av straff’ har bedömts på samma sätt som de svenska förarbetena beskriver, vilket därmed även omfattar subtila hot som att få en person utvisad genom att rapportera denne till migrationsmyndigheterna.⁷⁰ Vad gäller rekvisitet ’ofrivillighet’, har domstolen i Strasbourg utvecklat en särskild tillämpning där den granskar ’ofrivilligheten’ ur ett helhetsperspektiv.⁷¹ För att bl.a. undvika att felaktiga situationer omfattas, så som krav på att hjälpa till i det egna hushållet, granskar domstolen hela situationen för att kunna bedöma om den för med sig en sådan ’oproportionerlig börda’ för arbetaren att arbetet inte kan bedömas ha accepterats frivilligt.⁷² En sådan bedömning innebär att ett initialt samtycke till arbetet inte nödvändigtvis betyder att arbetet utförs frivilligt, utan en helhetsbedömning bör göras.⁷³ Om ett vilseledande eller bedrägeri orsakat ett samtycke

⁶⁵ ’Arbete eller tjänst’ ska tolkas i termernas ordinära betydelse, men omfattar inte obligatorisk grundläggande utbildning eller yrkesutbildning. *Forced Labour – General Survey on the Reports concerning the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29) and the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)*, (Extract from the Report of the 38th Session of the Expert Group), International Labour Office, 1968, Geneva, § 26. Det finns även uttalade undantag i artikel 2(2) som rör militärtjänstgöring, medborgerliga skyldigheter, arbete som del av samhällstjänst eller fängelsestraff, eller insatser vid katastrofer. Se även International Labour Conference, 96th Session, 2007, Report III (Part 1B), *General Survey concerning the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), and the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)* (ILC 2007 General Survey) § 36.

⁶⁶ Prop. 2017/18:123, s. 34. Se även ILC 2007 General Survey §§ 37, 132. Skyldighet att arbeta övertid kan övergå i tvångsarbete om kraven inte faller inom den nationella regleringen av övertidsarbete eller kollektivavtal.

⁶⁷ Det ska exempelvis vara möjligt att avsluta alla typer av anställningar med rimliga uppsägningstider, enligt ILC 2007 General Survey §§ 40. Se även prop. 2017/18:123, s. 34.

⁶⁸ ILC 2007 General Survey § 38.

⁶⁹ Se t.ex. Van der Musselle mot Belgien (1983); C.N. och V. mot Frankrike (2012); Chowdury och andra mot Grekland (2017).

⁷⁰ Van der Musselle mot Belgien (1983) § 35; C.N. och V. mot Frankrike (2012) § 77.

⁷¹ Domstolen tar hänsyn till typen och omfattningen av arbetet, eftersom inte allt arbete som krävs under hot om bestraffning bör kvalificeras som tvångsarbete. Exempel på sådant som vid en helhetsbedömning inte skulle kvalificeras som tvångsarbete är avgränsade arbetsuppgifter inom ett hushåll, vilket kan innebära att de individer som bor där trots ovilja kan behöva hjälpa till i en rimlig omfattning.

⁷² Van der Musselle mot Belgien (1983) § 37; Mihai mot Slovakien (beslut, 2011) § 76–77; Chowdury och andra mot Grekland (2017) § 91; Adigüzel mot Turkiet (beslut, 2018) § 34.

⁷³ Domstolen har utvecklat ett antal faktorer som används för att bedöma vad som omfattas inom särskilda professioner, exempelvis advokater och läkare. Faller tjänsten inom de vanliga uppgifter som professionen utför? Ersätts de på något sätt? Bygger uppgifterna på socialt ansvarstagande? Innebär uppgifterna att en oproportionerlig börda läggs på den som ska utföra uppgiften? Se Graziani-Weiss mot Österrike (2011) § 38.

ska arbetet redan på den grunden inte anses ha ingåtts frivilligt.⁷⁴ Där en arbetsgivare missbrukar sin makt eller utnyttjar arbetarnas utsatta belägenhet för att exploatera dem saknas också frivillighet till arbetet.⁷⁵

Tvångsarbete förutsätter inga andra inskränkningar av handlingsfriheten.⁷⁶ Det är värt att notera att tröskeln för 'tvångsarbete' är lägre än tröskeln för 'träldom' ('servitude') som passeras då exempelvis tvångsarbete (ofrivilligt arbete under hot om straff) utförs av en person som upplever att situationen är permanent och att det inte är möjligt att förändra den.⁷⁷ Europadomstolen har bedömt att träldom utgör en särskilt svår eller grov form av tvångsarbete.⁷⁸

Enligt förarbetena ska de internationella rekvisiten följas vid tillämpningen av det svenska människohandelsbrottet. Det ska dock även läggas till den internationella definitionen av tvångsarbete ett otillbörligt medel (en påverkan) som ytterligare krav utöver den ofrivillighet som finns inbyggd i tvångsarbetet.⁷⁹

Exploatering för 'annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte'

Begreppet 'annan verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte' tar sikte på situationer där det tilltänkta offret antingen är "förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden eller befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är tillfällig eller övergående".⁸⁰ Det omfattar därmed inte bara exploatering av offer i tvångstillstånd (inskränkningar av handlingsfriheten) utan även andra svåra situationer.⁸¹

Det är svårt att dra tydliga slutsatser från domstolarnas avgöranden om hur detta exploateringssyfte tillämpas. De fall som finns hittills rör primärt tiggerisituationer och har behandlat både handlingsfrihetsinskränkningar och levnadsförhållanden. En domstol fann att "undermåliga" levnadsförhållanden i ett skogsläger som saknade vatten, värme och toalett utgjort en så svår belägenhet att målsägandena befann sig i ett nödläge.⁸² I samma mål fann domstolen att ett nödläge förelåg utifrån följande handlingsfrihetsinskränkningar: målsäganden "har inte själv kunnat bestämma när och om han skulle tigga"; och genom att han varit fräntagen sin id-handling och saknat pengar "har hans möjlighet att bestämma var han skulle vistas begränsats".⁸³ I en liknande situation fann dock en annan domstol att levnadsförhållandena var "eländiga" men inte så "undermåliga" att de innebar ett nödläge, och även om målsäganden

⁷⁴ C.N. och V. mot Frankrike (2012) § 52.

⁷⁵ Chowdury och andra mot Grekland (2017) § 96.

⁷⁶ A.a. § 99.

⁷⁷ C.N. och V. mot Frankrike (2012) § 92; Chowdury och andra mot Grekland (2017) § 99.

⁷⁸ C.N. och V. mot Frankrike (2012) § 91.

⁷⁹ Regeringen erkände att kombinationen var "något komplicerad", men hävdade att de "eventuella svårigheterna med en sådan kombination torde dock vara relativt begränsade i praktiken, varför problemet inte bör överdrivas." Prop. 2017/18:123, s. 44.

⁸⁰ Prop. 2009/10:152, s. 21. I den tidigare prop. 2003/04:111, s. 45 angavs att gemensamt för nödlägessituationer är att "någon befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående."

⁸¹ Exempel som getts är "barn som utnyttjas i en väpnad konflikt", "en ung person som utnyttjas sexuellt och för hushållsarbete inom ramen för ett tvångsäktenskap" och "personer som förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön utan att det är fråga om tvångsarbete". Prop. 2003/04:111, s. 67.

⁸² Hudiksvalls tingsrätts dom (2018-10-09) i mål nr B 2650-17, s. 46, 50.

⁸³ A.a. s. 46, 50.

var "underställd en viss grad av kontroll och övervakning" förelåg inte "systematisk användning av fysiskt eller psykiskt tvång", inget "direkt tvång" och han hade inte "hållits inlåst".⁸⁴ Därmed fanns, enligt domstolen, inte tillräckliga handlingsfrihetsinskränkningar för att det skulle föreligga ett nödläge. I två andra avgöranden har fastställts att nödlägen i liknande situationer föreläggat.⁸⁵

För människohandel är straffet fängelse i två till tio år. Om brottet är mindre grovt döms till fängelse mellan sex månader och fyra år. Brottet kan generera kränkningsskadestånd.

2.1.2 Människoexploatering (BrB 4:1b)

Den som, i annat fall än som avses i 1 eller 1 a §, genom olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation exploaterar en person i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri, döms för människoexploatering till fängelse i högst fyra år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms till ansvar även om det inte förekommit något olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov människoexploatering till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett särskilt hänsynslöst utnyttjande av annan. Lag (2018:601).

Liksom människohandel är människoexploatering ett brott mot person som kan generera kränkningsskadestånd. Enligt 4 kap. 1b § brottsbalken består brottet av två delar: faktisk exploatering av en person som kunnat genomföras genom att man använt ett visst medel för att påverka personen (antingen olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av personens beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation). Fokus är på påbörjad exploatering av en person. Brottet tillkom för att spela en liknande roll som grovt koppleri fyller i relation till människohandel för sexuell exploatering: att omfatta exploatering som inte föregåtts av människohandel eller täcks av andra brott.⁸⁶ Som beskrivits

⁸⁴ Göta hovrätts dom (2018-04-26) i mål nr B 3378-17, s. 42. Domstolen bedömde att endast tre händelser av visitering, våld och hot under ett år var otillräckligt för att inskränka handlingsfriheten hos en person i nästan total beroendeställning. Domstolen verkar ha utgått från 'olaga tvång' istället för lagstiftarens intention om att omfatta fler tvångstillstånd.

⁸⁵ Göta hovrätts dom (2019-04-25) i mål nr B 47-19, s. 43; Hovrätten över Skåne och Blekinges dom (2019-06-14) i mål B 1636-18.

⁸⁶ Prop. 2017/18:123, s. 37.

ovan är människohandelsbrottets fullbordanspunkt när en av handelsåtgärderna har vidtagits, vilket syftar till att möjliggöra en exploatering av brottsoffret. Människoexploateringsbrottets fullbordanspunkt är istället när själva exploateringen har inletts.

Det nya brottets omfattning begränsades till exploatering för vissa former av arbete eller tiggeri där regeringen bedömt att det fanns ett klart behov av ett nytt brott.⁸⁷

'Olaga tvång' och vilseledande' (otillbörliga medel)

Exploateringen ska ha genomförts genom att personen har påverkats på ett otillbörligt sätt. De två första otillbörliga medlen, 'olaga tvång' och 'vilseledande', ska förstås på samma sätt som för människohandelsbrottet.⁸⁸

'Utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation' (otillbörligt medel)

Det tredje medlet, 'utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation', både efterliknar och skiljer sig från människohandelsbrottets 'utnyttjande av utsatt belägenhet'. Det liknar människohandelsbrottets 'utnyttjande av utsatt belägenhet' då samma exempel ges för de situationer som omfattas som 'utsatt belägenhet':

- 'beroendeställning' kan vara "till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande";
- 'skyddslöshet' kan vara "situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i vanmakt, lider av förståndshandikapp eller av någon sjukdom";
- och 'svåra situation' kan vara ekonomiskt svåra förhållanden, flyktingskap eller narkotikaberoende.⁸⁹

Det skiljer sig från människohandelsbrottets 'utnyttjande av utsatt belägenhet' på så sätt att det inte krävs att offrets alternativ allvarligt begränsats på samma sätt som krävs för det medlet vid människohandelsbrottet.⁹⁰

'Exploatering'

Vad gäller rekvisitet 'exploatering' omfattar det situationer där användningen av en person är otillbörlig då den både "framstår som oacceptabel" och utgör "ett angrepp på personens frihet och frid".⁹¹

'Exploatering i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri'

Den exploateringsverksamhet som brottet omfattar rör tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri.

Begreppet 'tvångsarbete' utgår på samma sätt som för människohandelsbrottet från ILO:s definition av tvångsarbete med dess tre rekvisit: arbete eller tjänst, ofrivillighet och hot om någon form av bestraffning.⁹² Vad gäller ofrivillighet anger förarbetena att

⁸⁷ A.a. s. 39.

⁸⁸ A.a. s. 59.

⁸⁹ A.a. s. 43, 59.

⁹⁰ Det förutsätts därmed inte att "omständigheterna vid en helhetsbedömning har varit sådana att offret saknat något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig exploateringen." A.a. s. 43, 59.

⁹¹ Regeringen hänvisade till att begreppet även används i människohandelsbrottet. Prop. 2017/18:123, s. 43, 59.

⁹² A.a. s. 60. Se även s. 35 och 44.

kravet "tar sikte på en begränsning av någons valfrihet" och att denna begränsning kan föreligga från början eller inträda senare.⁹³ Hot om bestraffning anges spänna från hot om fysiskt våld till hot om utebliven lön vid vägran att arbeta övertid.⁹⁴

För att fastställa 'arbete under uppenbart orimliga villkor' ska en objektiv helhetsbedömning av situationen göras där omständigheterna visar att villkoren "på ett påfallande och negativt sätt skiljer sig från vad som får anses acceptabelt på arbetsmarknaden".⁹⁵ De exempel som ges i förarbetena är att arbeta för en "synnerligen låg lön eller oavlönat", under "orimligt långa arbetsdagar", att utsättas för "oacceptabla säkerhetsrisker i arbetet" eller att en "orimligt hög ersättning" för resa till Sverige, mat eller boende dras från inarbetad lön.⁹⁶ Exempelen faller inom det som i Sverige vanligen regleras av kollektivavtal, arbetstidslagen (1982:673), arbetsmiljölagen (1977:1160) och kvittningslagen (1970:215).

Om någon exempelvis förmår en annan att arbeta men saknar intentionen att betala en rimlig lön är rekvisiten för brottet människoexploatering uppfyllda genom att arbetaren vilseletts (otillbörligt medel) att arbeta för en synnerligen låg lön ('arbete under uppenbart orimliga villkor'). Ur helhetsperspektivet ska dock även användningen av en person framstå som oacceptabel och utgöra "ett angrepp på personens frihet och frid".⁹⁷ Det innebär att varje överträdelse av på marknaden kollektivavtalsenlig lön, arbetstidslagen, arbetsmiljölagen eller kvittningslagen inte betyder att arbetet skett under 'uppenbart orimliga villkor', utan helhetsbilden bör visa att villkoren är uppenbart oacceptabla. Förarbetena anger att det ställs "ett högt krav" för att exploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor ska anses föreligga.⁹⁸

För människoexploatering döms till fängelse i högst fyra år. Om brottet är grovt döms till fängelse mellan två till tio år.

2.1.3 Bedrägeri (BrB 9:1, första stycket)

Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för bedrägeri till fängelse i högst två år.

Enligt 9 kap. 1 § första stycket brottsbalken består brottet av flera delar: en person förmås genom vilseledande att göra eller inte göra något som innebär vinning för bedragaren och skada för den som vilseletts. Brottet är bara aktuellt när någon uppsåtligt vilseleder en annan. Brottet skulle kunna aktualiseras vid arbetskraftsexploatering om

⁹³ A.a. s. 60.

⁹⁴ A.a. s. 60.

⁹⁵ A.a. s. 60.

⁹⁶ A.a. s. 60.

⁹⁷ Det är inte klargjort i förarbetena hur den bedömningen bör göras.

⁹⁸ Prop. 2017/18:123, s. 60. Enligt propositionen (s. 44) bör dock tröskeln vara lägre än vad som omfattas av EU:s sanktionsdirektiv 2009/52/EG. I direktivets artikel 2 anges "särskilt exploaterande arbetsförhållanden" enligt följande: "arbetsförhållanden, inbegripet sådana som grundar sig på könsdiskriminering eller annan diskriminering, där det råder en påfallande skillnad jämfört med de lagligen anställda arbetstagarnas anställningsvillkor, som t.ex. påverkar arbetstagarnas hälsa och säkerhet samt kränker den mänskliga värdigheten". Se prop. 2012/13:125, Genomförande av direktivet om sanktioner mot arbetsgivare, s. 20.

någon vilseletts om exempelvis lörens storlek och därmed förmås utföra arbete som innebär vinst för den som vilselett och förlust för den som arbetat. Brottet skulle även kunna aktualiseras om någon uppsåtligt vilseletts om att arbetsgivaren skulle ordna arbetstillstånd till dem om de arbetar under en period utan eller med lägre lön och det sedan visade sig att tillståndet inte ordnats eller att kostnaden för tillståndsprocessen var mycket lägre.

Bedrägeri är, liksom ocker, ett förmögenhetsbrott som ger begränsade möjligheter att få kränkningsskadestånd.⁹⁹ Straffet för brottet är fängelse i högst två år; vid grovt brott fängelse mellan sex månader upp till sex år. Faktorer som kan leda till att bedrägeriet bedöms som grovt är om ett betydande värde avsetts eller om gärningen inneburit synnerligen kännbar skada.¹⁰⁰

2.1.4 Ocker (BrB 9:5, första stycket)

Den som vid avtal eller någon annan rättshandling utnyttjar någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen eller för vilken motprestation inte ska lämnas, döms för ocker till böter eller fängelse i högst två år.

Enligt 9 kap. 5 § första stycket brottsbalken består ocker av flera delar: en person utnyttjar någon annans nedsatta motståndskraft för att bereda sig en förmån som är oproportionerlig i förhållande till motprestationen eller där det inte finns någon motprestation alls. Detta görs inom ramen för ett avtal eller en annan rättshandling. Den ene får alltså ut oacceptabelt mycket mer av en viss rättshandling än den andre genom att utnyttja dennes svaghet. Det krävs därmed vanligtvis en överenskommelse och att den utsatta personens nedsatta motståndskraft utnyttjats av den andre för att kunna bereda sig en oproportionerlig förmån i samband med överenskommelsen.¹⁰¹ Denna förmån ska dessutom kunna bedömas.¹⁰²

Den nedsatta motståndskraften som ska ha utnyttjats för att bereda förmånen är en av följande:¹⁰³

- 'trångmål' avser ett verkligt förhållande, särskilt ekonomiskt trångmål, men även annan nödställighet som livsfara;
- 'oförstånd' avser bristande omdömesförmåga i allmänhet eller för det aktuella området;

⁹⁹ Friberg, Sandra, *Kränkningssersättning: Skadestånd för kränkning genom brott* (Uppsala, 2010) s. 583, 588-9, 592. Enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ska den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ersätta den skada som kränkningen innebär. Ekonomisk skada faller därmed utanför regeln, men om bedrägeriet eller ockret utförts på ett ärekränkande sätt skulle rätt till ersättning kunna aktualiseras. A.a. s. 588-9.

¹⁰⁰ BrB 9:3.

¹⁰¹ Brottet är fullbordat så snart rättshandlingen vidtas, innan förmånen tas ut. Friberg, Sandra, *Brottsbalk (1962:700)* 9 kap. 5 §, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-04.

¹⁰² Prop. 2017/18:123, s. 37. Förarbetet noterar exempelvis att vinningen vid arbetskraftsexploatering under orimligt långa arbetsdagar inte är lätt att bedöma.

¹⁰³ Friberg, Sandra, *Brottsbalk (1962:700)* 9 kap. 5 §, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-04; SOU 2016:70, *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer*, s. 244.

- 'lättsinne' avser främst ekonomiskt lättsinne;
- 'beroendeställning' kan vara ett anställningsförhållande.¹⁰⁴

Brottet skulle kunna exempelvis kunna aktualiseras om en arbetsöverenskommelse omfattar att arbetsgivaren ordnar mat och logi och denne sedan kräver oskälig betalning för detta.¹⁰⁵

Straffet för brottet är böter eller fängelse i högst två år; vid grovt ocker, fängelse i lägst sex månader upp till fyra år. Faktorer som kan leda till att ockret bedöms som grovt är om gärningen avsett betydande värde eller varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.

2.2 Relevanta brott som inte förutsätter exploatering eller utnyttjande

2.2.1 Arbetsmiljöbrott (BrB 3:10)

Om brott, som i 7-9 §§ sägs, har begåtts genom att någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosatt vad som i enlighet med arbetsmiljölagen (1977:1160) ålegat honom till förebyggande av ohälsa eller olycksfall, döms för arbetsmiljöbrott till straff som i nämnda lagrum sägs. Lag (1991:679).

Arbetsmiljöbrott är ett brott mot person som kan generera kränkningsskadestånd. Brottet aktualiseras dock mer sällan i fall av människohandel och exploatering eftersom arbetsmiljöbrottet (BrB 3:10) endast tar sikte på vissa effekter som orsakats då någon inte förebyggt ohälsa och olycksfall enligt arbetsmiljölagen och dess föreskrifter. För att dömas för arbetsmiljöbrott ska det först bevisas att brottet vållande till annans död, vållande till kroppsskada eller sjukdom eller framkallande av fara för annan begåtts (BrB 3:7-9). Det ska dessutom bevisas att det första brottet begåtts genom att någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosatt skyldigheter som denne haft enligt arbetsmiljölagen att förebygga ohälsa eller olycksfall. Man behöver alltså styrka uppsåtliga eller oaktsamma brister i ett förebyggande arbetsmiljöarbete som tydliggjorts i ett antal arbetsmiljöföreskrifter¹⁰⁶ som orsak till död, kroppsskada eller sjukdom.¹⁰⁷ Brottet tar därmed inte sikte på exploateringen i sig, utan på vissa skadliga effekter på en person p.g.a. att någon inte följt sina skyldigheter att förebygga sådana skador. Om en person som exploateras på en byggarbetsplats exempelvis skadas p.g.a. avsaknad av skyddsutrustning är det primärt den fysiska skadan som arbetsmiljöbrottet tar sikte på.

¹⁰⁴ Friberg, Sandra, Brottsbalk (1962:700) 9 kap. 5 §, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-04; SOU 2016:70, s. 244.

¹⁰⁵ Prop. 2017/18:123, s. 36.

¹⁰⁶ Exempel på föreskrifter är Arbetsmiljöverkets *Användning av personlig skyddsutrustning* (AFS 2001:3) och *Arbetsplatsens utformning* (AFS 2009:2).

¹⁰⁷ Bexar, Mikaela, Brottsbalk (1962:700) 3 kap. 10 §, Karnov lagkommentar (JUNO) hämtad 2020-05-04.

Straffet för arbetsmiljöbrott är knutet till det underliggande brott man själv eller någon annan befunnits ansvarig för. Straffet för vållande till annans död, grovt brott, är fängelse mellan ett till sex år, medan straffet för vållande till kroppsskada eller sjukdom är böter eller fängelse i högst sex månader.

2.2.2 Olaga tvång (BrB 4:4)

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något döms för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan, döms också för olaga tvång, om tvånget är otillbörligt.

Om brottet är grovt döms för grovt olaga tvång till fängelse i lägst nio månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen

- 1. har innefattat våld av allvarligt slag,*
- 2. har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller*
- 3. annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. Lag (2017:332).*

Olaga tvång är ett brott mot person som kan generera kränkningskadestånd. För att brottet ska ha begåtts krävs att någon tvingats göra, tåla eller underlåta något, men det krävs inte att det ska ha gjorts för ett specifikt syfte, såsom exploatering. Brottet tar därmed sikte på tvånget, inte utnyttjandet i sig, även om det också kan omfatta utnyttjandet.

För brottet döms till böter eller fängelse upp till två år. För grovt brott döms till fängelse mellan nio månader och sex år.

2.2.3 Egenmäktigt förfarande (BrB 8:8)

Den som, i annat fall än som anges i detta kapitel, olovligen tar och brukar eller på annat sätt tillgriper något, döms för egenmäktigt förfarande till böter eller fängelse i högst ett år. Detsamma gäller om någon utan tillgrepp, genom att fästa eller bryta lås eller på annat sätt, olovligen rubbar någon annans besittning och därigenom vållar skada eller olägenhet. För egenmäktigt förfarande döms också den som med våld eller hot om våld hindrar någon annan att utöva sin rätt att hålla kvar eller ta något.

Är brottet grovt, döms för grovt egenmäktigt förfarande till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Lag (2017:442).

Egenmäktigt förfarande kan aktualiseras om någon exempelvis tar en anställds passhandling.¹⁰⁸ Brottet tar dock inte sikte på exploateringen eller utnyttjandet.

Straffet för brottet är böter eller fängelse i högst ett år; för grovt brott, fängelse mellan sex månader och fyra år.

2.2.4 Brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716)

Till böter eller, när omständigheterna är försvårande, fängelse i högst ett år döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet har en utlänning anställd, om utlänningen

- 1. inte har rätt att vistas i Sverige, eller*
- 2. har rätt att vistas här men saknar föreskrivet arbetstillstånd.*

Brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716) tar inte sikte på om en anställd utnyttjats, utan endast om arbetsgivaren anställt någon som inte har rätt att vistas i landet eller har tillstånd att arbeta här. Regleringen skyddar statens intressen, inte den som arbetat. Det är alltså inte ett brott som kan leda till kränkningsskadestånd för den som exploaterats.

För brottet döms till böter, eller vid försvårande omständigheter, fängelse i högst ett år.

Dock finns det en lagstadgad möjlighet för en person som arbetat utan arbetstillstånd att få lön och annan ersättning om arbetsgivaren inte har betalat ut någon sådan.¹⁰⁹ Vid tvist ska ersättningen utgå från tre månaders lön.¹¹⁰ Migrationsverket och Polismyndigheten har ansvaret att innan ett beslut om avvisning eller utvisning verkställs informera en tredjelandsmedborgare som inte har rätt att arbeta i Sverige om den lagstadgade möjligheten för denne att erhålla lön och annan ersättning från en arbetsgivare som inte har betalat lön.¹¹¹ Det finns dessutom en möjlighet för arbetstagaren att beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om den samarbetar med myndigheterna inom en förundersökning mot arbetsgivaren för brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716).¹¹² Migrationsverket har också ansvar att informera arbetstagaren om möjligheten att själv ansöka om fortsatt tidsbegränsat uppehållstillstånd om den väckt talan om sådan ersättning.¹¹³

¹⁰⁸ Prop. 2017/18:123, s. 36.

¹⁰⁹ Lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige omfattar tredjelandsmedborgare (inte EU-medborgare) och antogs för att bl.a. uppfylla förpliktelser enligt artikel 6 i EU:s sanktionsdirektiv (2009/52/EG) om rätt till sådan lön och ersättning.

¹¹⁰ Ersättningsnivån ska motsvara minimilönen eller ersättningen som följer av kollektivavtal eller praxis i yrket eller branschen. 5 § lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

¹¹¹ Enligt 8 kap. 10i § Utlänningsförordningen (2006:97) ska personen informeras om möjligheten att ansöka om betalningsföreläggande, att väcka talan mot arbetsgivaren, och att ansöka om verkställighet av ett beslut om ersättning.

¹¹² 5 kap. 15 § Utl.

¹¹³ 5 kap. 15d § Utl. och 8 kap. 10j § Utlänningsförordningen (om Migrationsverkets ansvar att informera om denna möjlighet).

2.3 Regler för att hantera situationer då flera brott omfattar ett förlopp

Ett antal brott som kan tillämpas vid arbetskraftsexploatering har presenterats ovan. När det finns flera liknande typ av brott som omfattar ett händelseförlopp mot ett brottsoffer ska man, enligt de allmänna reglerna, döma utifrån det svåraste brottet.¹¹⁴ Om både människohandel och människoexploatering omfattar en viss händelse bör man alltså döma utifrån det brott som har strängast straff – i detta fall människohandel.

Regeln gäller dock när brotten har samma s.k. skyddsintresse.¹¹⁵ Medan människohandel, människoexploatering och olaga tvång är brott mot person som ämnar skydda en persons frihet och frid är bedrägeri och ocker istället förmögenhetsbrott som ämnar skydda mot ekonomisk skada. Det som gäller i sådana mål, där händelser som omfattas av brott med olika skyddsintressen prövas, är att en tiltalad kan dömas för flera brott. Exempelvis skulle en arbetsgivare kunna dömas både för människoexploatering och för brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716).¹¹⁶

2.4 Brottnens omfattning i relation till exploatering av arbetstagare: en sammanfattning

Bristerna i det rättsliga skyddet har uppmärksamrats tidigare.¹¹⁷

Människohandelsbrottet och människoexploateringsbrottet är båda brott mot person som tar sikte på den tiltänkta eller inledda exploateringen i sig och åtgärder för att kunna inleda sådan, samt den kränkning som det medför. Människohandelsbrottet omfattar fall då det finns ett syfte att exploatera en person i arbete, men arbetet ska uppfylla rekvisiten för 'tvångsarbete' eller 'verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte'. Brottet omfattar även exploatering som inletts när den föregåtts av rekrytering, transport eller inhyssning av arbetstagaren. Brottet människoexploatering syftar istället till att fokusera på inledd exploatering i sig, och kräver därmed inte att man styrker processen fram tills det att personen kunde börja exploateras. Dock krävs att det visas att exploateringen bara kunnat inledas genom att arbetstagaren påverkats på ett otillbörligt sätt. Båda brott kan generera skadestånd för kränkning.

De förmögenhetsrättsliga brotten bedrägeri och ocker tar sikte på den ekonomiska skada som arbetstagaren lidit och genererar i regel inte skadestånd för kränkning. Straffen är också låga i förhållande till den kränkning som arbetskraftsexploatering

¹¹⁴ Man säger att vissa brott är subsidiära till andra brott och konsumeras (äts upp) av det svårare brottet. Människohandel konsumeras t.ex. av människorov, medan människoexploatering konsumeras av människohandel. Om handlingarna begåtts mot olika brottsoffer kan man dock dömas för människohandel av en person och människoexploatering av en annan person.

¹¹⁵ Se t.ex. Asp, Petter och Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder* (2013), kap. 7.

¹¹⁶ Prop. 2017/18:123, s. 61-2. Man säger att man dömer för båda brotten i konkurrens.

¹¹⁷ Prop. 2017/18:123, s. 36-7. Se även Ds 2008:7, s. 155-179, särskilt s. 172 och 176.

innebär: mellan böter upp till två års fängelse. Bedrägeri är begränsat till fall då arbetstagaren vilseletts, medan ocker kräver att den otillbörliga vinning som ockraren gjort kan härledas till ett avtal eller annan rättshandling. Om det inte finns en tydlig överenskommelse mellan parterna som kan användas som underlag för bedömning om förmånen är oproportionerlig är inte brottet tillämpligt. Vissa former av exploatering, som arbete under orimligt långa arbetsdagar, är också svåra att bedöma som vinning inom ockerbrottet.¹¹⁸

Arbetsmiljöbrottet fokuserar inte på exploateringen i sig utan tar sikte på brister i ett förebyggande arbetsmiljöarbete som orsakat död, kroppsskada eller sjukdom. Dels behöver det underliggande brottet (ett av brotten i BrB 3:7-9) styrkas samt att det brottet begicks genom att någon brutit mot skyldigheter enligt arbetsmiljölagen. Straffet varierar beroende på det underliggande brott någon befunnits ansvarig för: mellan böter (för vållande till kroppsskada eller sjukdom) upp till högst sex års fängelse (för vållande till annans död, grovt brott).

Brottet olaga tvång fokuserar inte heller på utnyttjandet av personen, utan på om tvång använts mot den för att få den att göra eller tåla något. Brottet kan dock omfatta exploateringen om någon tvingats till denna, och brottet kan generera kränkningsskadestånd.

Brottet egenmäktigt förfarande är aktuellt om någon tar något utan lov, t.ex. en passhandling. Det omfattar inte heller exploateringen i sig.

Brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716) syftar inte till att skydda arbetstagaren mot exploatering, utan skyddar statens intressen. Den kan därför inte generera skadestånd för kränkning, och leder endast till ansvar för den som anställt någon som inte har rätt att vistas i landet eller har tillstånd att arbeta här, vare sig någon exploatering av arbetaren skett eller ej.

¹¹⁸ Prop. 2017/18:123, s. 37.

3. Översikt av rättsfall som rör arbetskraftsexploatering

3.1 Människohandel för tvångsarbete

Åtal för människohandel för tvångsarbete har prövats i åtta mål sedan 2004. Hälften av dessa mål har prövat om tiggeri har utgjort tvångsarbete,¹¹⁹ den andra hälften rör andra former av arbete. Av de senare målen prövades år 2010 om hushållsarbete med barnpassning utgjorde tvångsarbete.¹²⁰ Samma år prövades ett mål som rörde anläggningsarbete.¹²¹ Två åtal från 2011 och 2012 rörde bärplockning som människohandel för tvångsarbete, men tvångsarbetsdelen av åtalet prövades endast i ett av målen.¹²² Sedan 2012 har inget åtal för människohandel för tvångsarbete (förutom vid tiggeri) väckts. Domstolarnas slutsatser i dessa åtta mål saknar ofta motiveringar, och det är svårt att utläsa om eller hur en bedömning av rekvisiten för tvångsarbete gjorts.

Genom tiggeri

Fem år efter det att människohandel för tvångsarbete kriminaliserades prövades det första åtalet för människohandel för tvångsarbete.¹²³ Två tilltalade dömdes till ansvar för människohandel för att ha utnyttjat en utländsk man med en funktionsnedsättning genom tiggeri. Tingsrätten fann att syftet med exploateringen var "tvångsarbete genom att han skulle tigga".¹²⁴ Dock utvecklade inte domstolen ett resonemang kring hur den fann att det utgjorde tvångsarbete, eller hur rekvisiten i den delen uppfylldes.

Strax därefter avgjordes ett liknande mål där en utländsk man med en fysisk och intellektuell funktionsnedsättning utnyttjats i tiggeri.¹²⁵ Utan att motivera grunden för bedömningen, fann hovrätten att detta var "att anse som en form av tvångsarbete".¹²⁶

I ett mål från 2014 där två män utan funktionsnedsättningar fått tigga¹²⁷ ogillades åtalet mot de två tilltalade för människohandel för tvångsarbete.¹²⁸ Domstolen granskade inte tvångsarbete närmare, utan fann endast att det inte var styrkt att de tilltalades

¹¹⁹ Stockholms tingsrätts dom (2009-01-30) i mål nr B 10768-08, Svea hovrätts dom (2009-06-11) i mål nr B 1479-09; Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 11224-09 (2010-07-14), Svea hovrätts dom (2010-10-04) i mål nr B 6263-10; Halmstads tingsrätts dom (2014-07-09) i mål nr B 1143-14 (ogillades och överklagades inte i människohandelsdelen); Örebro tingsrätts dom (2017-11-21) i mål nr B 351-17.

¹²⁰ Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål nr B 421-08 och Svea hovrätts dom (2011-06-01) i mål B 5971-10.

¹²¹ Malmö tingsrätts dom (2010-07-02) i mål B 3573-10.

¹²² Hudiksvalls tingsrätts dom (2012-06-15) i mål nr B 2220-11. I det tidigare målet (mål B 1834-11 vid samma tingsrätt) behandlade domstolen inte frågan om syftet var exploatering för tvångsarbete eftersom åtalet brast på andra punkter. Hudiksvalls tingsrätts dom (2011-10-31) i mål B 1834-11. Domen överklagades inte.

¹²³ Stockholms tingsrätts dom (2009-01-30) i mål nr B 10768-08; fastställd av Svea hovrätt (2009-06-11) i mål nr B 1479-09.

¹²⁴ Stockholms tingsrätts dom (2009-01-30) i mål nr B 10768-08, s. 56. Den delen av domen fastställdes av Svea hovrätt (2009-06-11) i mål nr B 1479-09, s. 14.

¹²⁵ Svea hovrätt, dom (2010-10-04) i mål nr B 6263-10.

¹²⁶ A.a. s. 10.

¹²⁷ Halmstads tingsrätts dom (2014-07-09) i mål nr B 1143-14.

¹²⁸ A.a. s. 53.

syfte med målsägandena var att ”exploatera dem i påtvingat gatutiggeri”.¹²⁹ Även andrahandsyrkandet om ocker ogillades.¹³⁰

I ett av de senaste målen där åtalet omfattat tiggeri som tvångsarbete, från 2017, förklarade tingsrätten att tiggeri normalt sett inte bör behandlas inom ramen för människohandel för tvångsarbete, utan istället inom exploateringssyftet ’verksamhet i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte’.¹³¹ Domstolen var dock öppen för att vissa situationer kunde falla inom definitionen för tvångsarbete, och förklarade vad som skulle krävas i sådana fall:

”Det har inte framkommit i målet att den aktuella tiggeriverksamheten bedrivits under sådana ständigt kontrollerade, övervakade och tvångsmässiga former, som karaktäriserar tvångsarbete. Åklagarens påstående om att syftet varit att exploatera var och en av målsägandena för tvångsarbete saknar således grund.”

Inget stöd för domstolens bedömning av att kontroll, övervakning och tvång karaktäriserar tvångsarbete gavs. Antagandet om att tvångsarbete kräver någon form av tvång återfinns i propositionen till 2004 års människohandelsbrott, där syftet att exploatera i tvångsarbete formulerades på följande sätt: ”utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd”. Tvångsarbete och tvångstillstånd kopplades samman och förklarades innebära ”total eller partiell” förlust av handlingsfriheten så att den angripne ”är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden.”¹³² ”[E]ller annat sådant tvångstillstånd” togs sedan bort i revideringen av 2010 års människohandelsbrott, men ändringen motiverades inte närmare i propositionen.¹³³ Det är först i propositionen till 2018 års människohandelsbrott som regeringen tydliggjort att tvångsarbete ska tillämpas utifrån den internationella definitionen.¹³⁴

[Genom hushållsarbete/barnpassning](#)

Den första närmare granskningen i svensk domstol av vad som utgör tvångsarbete gjordes i målet från år 2010¹³⁵ där ansvar för människohandel för barnpassning och hushållsarbete prövades. Ett antal unga kvinnor hade rekryterats i hemlandet för att arbeta i den tilltalade kvinnans hem. Tingsrätten utgick från förarbetenas koppling mellan tvångsarbete med ”tvångstillstånd” och i domskälen anfördes följande:

¹²⁹ A.a. s. 53.

¹³⁰ Endast denna del överklagades. Hovrätten för Västra Sverige, dom (2016-05-31) i mål nr B 3940-14. Se vidare om ocker nedan.

¹³¹ Örebro tingsrätts dom (2017-11-21) i mål nr B 351-17, s. 126-7.

¹³² Prop. 2003/04:111, s. 66: ”Ett syfte är att offret skall utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd. Med tvångstillstånd avses inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kan vara total eller partiell. Det krävs dock att den angripne är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden.”

¹³³ Prop. 2010/11:123. Liknande antaganden om att tvång karaktäriserar tvångsarbete anas i utredningen inför 2010 års revidering av människohandelsbrottet där man anger att ”den som gör sig skyldig till människohandel som syftar till tvångsarbete bör kunna dömas för grovt olaga tvång enligt 4 kap. 4 § brottsbalken.” SOU 2008:41, *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*, s. 125.

¹³⁴ Prop. 2017/18:123, s. 35.

¹³⁵ Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål nr B 421-08.

”Vad sedan gäller frågan om avsikten har varit och om de har utnyttjats i tvångsarbete, så jämförs i förarbetena detta med ett tvångstillstånd, där det i vart fall krävs att den utsatta är förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden (prop 2003/2004 s.66).”

Domstolen granskade sedan om det förelegat ”inskränkningar av [barnflickornas] handlingsfrihet”. Deras arbetstider och arbete utan pauser ”skulle kunna anses innebära inskränkningar av deras handlingsfrihet”, men domstolen bedömde att målsägandenas uppgifter ”kan innehålla överdrifter”.¹³⁶ Domstolen uppmärksammade att barnflickorna hade varit ute under dagarna och stulit tillsammans med den tilltalade, att ett vittne hade uppgett att det inte ”uppfattat annat än att barnflickorna rörde sig fritt”, och att ett annat vittne uppgett att en av flickorna haft matpauser tillsammans med honom när han arbetade i bostaden.¹³⁷ Det bedömdes alltså inte finnas tillräckliga inskränkningar av handlingsfriheten för att utgöra tvångsarbete. Tingsrätten dömde istället till ansvar för människohandel för exploatering i ’verksamhet i en situation som inneburit ett nödläge’.¹³⁸ Domen överklagades och hovrätten dömde den tilltalade endast för bedrägeri.¹³⁹

Genom anläggningsarbete

Samma år prövades omständigheterna kring tre män som förts till Sverige för att utföra mindre anläggningsarbeten.¹⁴⁰ Domstolen prövade inte frågan om exploateringssyftet varit tvångsarbete då man redan funnit att andra brottsrekvisit inte var styrkta: att målsägarna vilseletts om arbetsvillkoren eller att deras utsatta belägenhet utnyttjats, samt att de kontrollerats.¹⁴¹ De dagar då männen fick arbete genom att knacka dörr arbetade de ofta 12-15 timmar för 100-150 kr/dag. Domstolen förklarade att ”[d]et är givet att få skulle vilja ta arbete under de villkor som [de tilltalade] erbjudit”, men att det inte var styrkt att målsägarna uppsåtligen vilseletts om villkoren när de rekryterades.¹⁴² Tingsrätten fann även att de levde under ”allvarliga sociala förhållanden” eftersom de var arbets- och bostadslösa när de rekryterades, men inte ”så allvarliga att det förelåg något utnyttjande av deras utsatta belägenhet”.¹⁴³ Huvudfrågan var därmed inte om männen faktiskt exploaterats, utan om något otillbörligt medel, exempelvis vilseledande, använts för att möjliggöra deras rekrytering, transport och inhysning.

Genom blåbärsplockning

I ett mål från 2012 prövades om utnyttjande av tolv arbetare inom blåbärsplockning utgjorde människohandel för tvångsarbete.¹⁴⁴ Målsägarna berättade att de arbetat långa dagar, inte fått betalt för det flera månader långa arbetet och utsatts för svåra levnadsförhållanden. Domstolen fann det styrkt att bärplockarnas utsatta belägenhet i hemlandet utnyttjats av de två tilltalade för att rekrytera dem och att målsägarna hade satts i ett skuldförhållande där de varken hade kontroll över skuldens förändring eller hur mycket de tjänade. Deras ID-handlingar hade även omhändertagits vid resan till

¹³⁶ A.a. s. 39.

¹³⁷ Solna tingsrätts dom (2010-06-17) i mål nr B 421-08, s. 39.

¹³⁸ A.a. s. 40.

¹³⁹ Svea hovrätts dom (2011-06-01) i mål B 5971-10. Se vidare om bedrägeri nedan.

¹⁴⁰ Malmö tingsrätts dom (2010-07-02) i mål B 3573-10. Domen överklagades inte.

¹⁴¹ A.a. s. 32, 36.

¹⁴² A.a. s. 34.

¹⁴³ A.a. s. 36.

¹⁴⁴ Hudiksvalls tingsrätts dom (2012-06-15) i mål nr B 2220-11. Överklagandet avskrevs senare.

Sverige.¹⁴⁵ Domstolen fann att de hade utsatts för människohandel för tvångsarbete, men motiverade inte varför exploateringen utgjorde just tvångsarbete.¹⁴⁶

De tilltalade dömdes båda till tio månaders fängelse för mindre grov människohandel. Domstolen angav att bedömningen baserades på "vilken typ av människohandel det är fråga om", att det inte styrkts att olaga tvång använts samt att målsägarna inte varit frihetsberövade.¹⁴⁷

Sammanfattningsvis

Inget svenskt avgörande hittills har därmed tillämpat begreppet tvångsarbete utifrån dess internationella rekvisit. De tre fällande avgörandena motiverade inte varför tiggeriet och blåbärsplöckningen utgjorde tvångsarbete. I de två mål om hushållsarbete och tiggeri där begreppet granskades och åtalet om tvångsarbete ogillades användes egna termer som 'kontroll', 'övervakning' och 'tvångstillstånd'.

Inskränkningar av handlingsfriheten kan uppfylla det tredje rekvisitetet i ILO:s definition av tvångsarbete – 'ofrivillighet' – men enligt Europadomstolens praxis kan även vilseledande, att arbetsgivaren missbrukar sin makt eller utnyttjar arbetarnas utsatta belägenhet för att exploatera dem uppfylla rekvisitetet för ofrivillighet. Att förutsätta tvångstillstånd är därför alltför restriktivt.

Det är inte ovanligt att internationella definitioner ges ett annat innehåll nationellt än det som är ämnat. I fallet *Chowdury och andra mot Grekland* (2017) förklarade Europadomstolen att Grekland ställt krav som motsvarar de som krävs för 'träldom' när man bedömt om arbetarna utsatts för 'människohandel' och 'tvångsarbete'. Grekiska domstolar hade alltså tillämpat rekvisiten som karaktäriserar ett svårare brott (träldom) när man bedömde ett mindre svårt brott (tvångsarbete). Konsekvensen blev att arbetarna inte ansågs ha utsatts för tvångsarbete av grekiska domstolar och därmed inte fick det skydd som ska ges vid människohandel och tvångsarbete enligt artikel 4 i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna.¹⁴⁸

Den internationella definitionen av tvångsarbete karaktäriseras inte av tvångstillstånd och det utgör inte en nödvändig beståndsdel av den formen av exploatering. En sådan tröskel inskränker istället det skydd som ska ges enligt Sveriges internationella åtaganden.

¹⁴⁵ A.a. s. 59–60.

¹⁴⁶ A.a. s. 60.

¹⁴⁷ A.a. s. 60–61.

¹⁴⁸ "[B]y stating that the applicants' working and living conditions did not result in their living in a state of exclusion from the outside world, without any possibility of abandoning that employment relationship and seeking other employment [...] Patras Assize Court appears to have confused servitude with human trafficking or forced labour as a form of exploitation for the purpose of trafficking. [...] In the present case, national courts have interpreted and applied very narrowly the concept of human trafficking by virtually equating it to that of servitude. [...] The Court therefore concludes that the applicants' situation fell within the scope of Article 4 § 2 of the Convention as human trafficking and forced labour." *Chowdury och andra mot Grekland* (2017), § 99–101.

3.2 Människoexploatering

Hittills har åtal för människoexploatering prövats i två mål.¹⁴⁹

Första målet (2019)

I det första målet dömdes den tilltalade, som drev en restaurang där målsägarna arbetat, till fängelse i åtta månader för exploatering av två personer i 'arbete under uppenbart orimliga villkor'. Dessutom dömdes den tilltalade att betala kränkingsersättning och utebliven lön. Målsägandenas berättelser om arbetet på restaurangen bekräftades av ett stort antal vittnesmål från kollegor, vilket ansågs styrka åtalet.

Vad gäller otillbörliga medel fann domstolen, genom bevisning om den tilltalades ekonomiska situation och vittnesmål om att han inte – eller endast delvis – betalat andra anställda lön, att han inte haft för avsikt att betala målsägandena, och därmed hade vilselett dem om att de skulle få en viss lön.¹⁵⁰ Domstolen bedömde också att målsägandena befunnit sig i en svår situation i och med att de saknade bostad. Här fann domstolen att kraven för att en situation ska utgöra 'en svår situation' är lägre än för rekvisitet 'utnyttjande av utsatt belägenhet' i brottet människohandel, då det exempelvis inte behöver visas att den som exploaterats saknat andra alternativ än att acceptera exploateringen.¹⁵¹ Domstolen noterade också att den lägre straffskalan för människoexploatering indikerar att brottet var tänkt att omfatta fler gärningar av varierande svårhetsgrad än människohandel.¹⁵²

Vid frågan om vilseledandet och den svåra situationen varit avgörande för att exploateringen kunnat ske¹⁵³ fann domstolen att målsägandens svåra situation hade utnyttjats av den tilltalade som först vilseledde dem om lönen för att de skulle börja arbeta, och sedan hotade dem med våld och med utvisning för att målsägandena skulle fortsätta arbeta och inte vända sig till polisen då de inte fick någon lön.¹⁵⁴

Vad gäller frågan om exploateringen skett i 'arbete under uppenbart orimliga villkor' diskuterade domstolen skillnaden mellan 'tvångsarbete' och 'arbete under uppenbart orimliga villkor', vilket domstolen även kallade "arbetskraftsexploatering".¹⁵⁵ Domstolen angav att tvångsarbete föreligger när "den arbetande tvingats till och att förbli i arbete".¹⁵⁶ Som stöd för tolkningen hänvisades till artikel 2 i ILO:s tvångsarbetskonvention och till artikel 4 i Europakonventionen – dock utan att utveckla hur dessa artiklar styrker domstolens slutsats, eftersom de inte ställer krav på tvång annat än att ordet ingår i

¹⁴⁹ Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19; Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål B 853-20. Norrköpings tingsrätts dom har överklagats till Göta hovrätt, mål nr B 4056-19.

¹⁵⁰ Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19, s. 74-75, 83-86.

¹⁵¹ A.a. s. 75, 94.

¹⁵² A.a. s. 75.

¹⁵³ Orsakssambandet krävs utifrån brottets formulering om att exploateringen skett "genom" ett av de otillbörliga medlen.

¹⁵⁴ Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19, s. 86-95.

¹⁵⁵ A.a. s. 76-77.

¹⁵⁶ A.a. s. 76.

termen 'tvångsarbete' i sig. Därmed gav inte artiklarna stöd för domstolens påstående om att tvång krävs.

Skulle en korrekt tillämpning av den internationella definitionen av tvångsarbete med dess tre rekvisit – 1) arbete eller tjänst 2) som utförs under någon form av hot om straff 3) och är ofrivilligt – inverkat på domstolens bedömning av exploateringen?

I målet fann tingsrätten de omständigheter styrkta som uppfyller de tre rekvisiten för tvångsarbete:

1. målsägarna hade arbetat,
2. hot om någon form av bestraffning hade förekommit då målsägarna hade hotats med utvisning eller skada om de krävde lön, om de vände sig till myndigheterna eller lämnade,
3. arbetet hade utförts ofrivilligt då målsägarna vilseletts om ersättningen.

Enligt Europadomstolens praxis om ofrivillighet bör också en helhetsbedömning göras där man granskar om situationen för med sig en sådan 'oproportionerlig börda' för arbetaren att arbetet inte kan bedömas ha accepterats frivilligt.¹⁵⁷ Bedömningen ger nationella domstolar en möjlighet att sätta en viss tröskel för att inte mindre allvarliga situationer ska omfattas. I detta mål skulle det vara rimligt att bedöma att helheten innebar en sådan oproportionerlig börda för målsägarna att de inte kan bedömas ha accepterat arbetet frivilligt.

Enligt den internationella definitionen hade alltså målsägarna utsatts för tvångsarbete.

Det svenska brottet människoexploatering lägger till själva tvångsarbetet att ett otillbörligt medel, utöver ofrivilligheten och hotet, ska ha använts. I målet fann domstolen att målsägarnas svåra situation hade utnyttjats.¹⁵⁸ Därmed hade domstolen möjlighet att döma den tilltalade till ansvar för människoexploatering för tvångsarbete.

Eftersom tingsrätten dock bedömde att tvångsarbete inte var tillämpligt granskade den istället om exploateringsformen 'arbete under uppenbart orimliga villkor' var styrkt. Domstolen förklarade att "arbetskraftsexploatering [har] ansetts ta sikte på fall där arbetstagare säljer sin arbetskraft eller där arbetsgivare köper arbetskraft under villkor som är så dåliga att det anses kränka den mänskliga värdigheten."¹⁵⁹ Arbetskraft kan inte "säljas till ett hur lågt pris som helst".¹⁶⁰ Domstolen granskade målsägandenas arbetssituation i sin helhet, i jämförelse med regler och förhållanden på den svenska arbetsmarknaden,¹⁶¹ och lade stor vikt vid de långa arbetspassen utan sammanhängande ledighet (11-12 timmar/dag hela veckan)¹⁶² och ersättningen (motsvarande 19 kr respektive 26 kr/timme) som ansågs vara "synnerligen låg".¹⁶³

¹⁵⁷ Van der Musselle mot Belgien (1983) § 37; Mihal mot Slovakien (beslut, 2011) § 76-77; Chowdury och andra mot Grekland (2017) § 91; Adigüzel mot Turkiet (beslut, 2018) § 34.

¹⁵⁸ Norrköpings tingsrätts dom (2019-12-05) i mål nr B 198-19, s. 94.

¹⁵⁹ A.a. s. 76.

¹⁶⁰ A.a. s. 77.

¹⁶¹ A.a. s. 78-79.

¹⁶² A.a. s. 107.

¹⁶³ A.a. s. 105-106.

Kombinationen ansågs visa att arbetsvillkoren avvikit i sådan hög grad från det som kan anses acceptabelt att de ”måste anses vara uppenbart orimliga”.¹⁶⁴

Domstolen fann det därmed styrkt att den tilltalade använt två otillbörliga medel (vilsledande och utnyttjande av utsatt belägenhet) för att kunna utnyttja målsägandena i arbete under uppenbart orimliga villkor och att det rört sig om ”en sådan otillbörlig användning av målsägandena som kränkt deras frihet och frid”.¹⁶⁵ Därmed var även rekvisitet ’exploatering’ uppfyllt.¹⁶⁶

Straffet för människoexploatering av normalgraden spänner mellan fängelse 14 dagar till fyra år. Domstolen ansåg att kränkningen av målsägandenas frihet och frid borde ha stor inverkan på straffet,¹⁶⁷ så att den lägre straffskalan används där kränkningarna inte varit lika påtagliga, ”vilket kan antas avse fall där exempelvis inslaget av hot och tvång varit mer begränsat och/eller där målsägandenas situation inte varit så svår.”¹⁶⁸ Vid mer påtagliga ”människohandelsliknande inslag” bedömde domstolen att straffvärdet borde ligga närmare sex månader och sedan skärpas ju fler sådana inslag som styrks: ”I begreppet ’människohandelsliknande’ lägger tingsrätten vad som kan utredas om systematik, omfattning, vinning och faktiskt kuvande av de som utsätts för brott, utan att det för den skull är fråga om grovt brott.”¹⁶⁹ I målet dömdes den tilltalade till fängelse 8 månader och till att betala skadestånd till båda målsäganden för kränkning.

Andra målet (2020)

Det andra målet prövades i maj 2020 och rörde även det arbetskraftsexploatering inom restaurangnäringen.¹⁷⁰ Fyra personer åtalades för människoexploatering eller medhjälp till brottet för att ha exploaterat en landsman, som saknade uppehålls- och arbetstillstånd, genom åtta månaders oavlönat arbete. Målsäganden påträffades av polis på flygplatsen efter att hon skjutsats dit av en av de tilltalade för att resa hem.

Åtalet rörde ’arbete under uppenbart orimliga villkor’, inte ’tvångsarbete’, samt brott mot utlänningslagen, då flera andra anställda saknat uppehålls- och arbetstillstånd. Målsäganden uppgav att hon rest till Sverige för att vara tillsammans med sin pojkvän, vars bror ägde restaurangen i fråga, och att brodern och svägerskan ursprungligen erbjudit sig att betala för hennes resa. När hon väl anlant till Sverige berättade svägerskan att målsäganden var skyldig dem ett visst belopp för resan och brodern erbjöd henne att arbeta i restaurangen för att betala av skulden. Därefter fick hon arbeta långa dagar utan lön, dock med mat och husrum. Tre-fyra gånger överfördes vissa summor till hennes mor i hemlandet, men när hon skulle resa hem sa de att hon fortfarande hade en skuld.¹⁷¹

Vad gäller otillbörliga medel prövade domstolen om målsägandens ’beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation’ utnyttjats för att exploatera henne. Den fann att hon varit i beroendeställning till familjen och i en svår situation utifrån att hon saknade både språk- och samhällskunskaper i Sverige och uppehålls- och arbetstillstånd.¹⁷²

¹⁶⁴ A.a. s. 106–107.

¹⁶⁵ A.a. s. 107.

¹⁶⁶ A.a. s. 107.

¹⁶⁷ A.a. s. 108.

¹⁶⁸ A.a. s. 108.

¹⁶⁹ A.a. s. 109.

¹⁷⁰ Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål B 853-20.

¹⁷¹ A.a. s. 14–16.

¹⁷² A.a. s. 23.

Domstolen angav att den därefter skulle göra en helhetsbedömning av målsägandens situation och arbetsvillkoren. Inom arbetsvillkoren granskade den målsägandens lön och löneförmåner samt arbetstider. Även om lörens storlek och värderingen av förmånerna, som logi, kost och Internet, inte var helt klarlagda¹⁷³ stod det klart för domstolen att hon fått en lön och förmåner som låg långt under kollektivavtalets minimilön.¹⁷⁴ Domstolen tog med i helhetsbedömningen att arbetstidslagen inte följts, åtminstone de första månaderna, och att hon inte fått någon pensionsavsättning, arbetsskadeförsäkring eller möjlighet till sjukersättning. Sammanfattningen var att det dock främst var den låga lönen som gjort arbetsvillkoren orimliga.¹⁷⁵ Därmed var rekvisitet för 'arbete under uppenbart orimliga villkor' uppfyllt, åtminstone i enlighet med förarbetena.¹⁷⁶

Efter denna sammanfattning avvek dock domstolen från förarbetena. Enligt dessa ska även användningen av en person framstå som otillbörlig.¹⁷⁷ Den objektiva helhetsbedömning som förarbetena anger ska bedöma om villkoren "på ett påfallande och negativt sätt skiljer sig från vad som får anses acceptabelt på arbetsmarknaden." Exempel som ges är att arbeta för en "synnerligen låg lön eller oavlönat". Det ska även vara så att användningen av målsäganden framstår som oacceptabel och utgjorde ett angrepp på hennes frihet och frid.

Tingsrätten behandlade dock inte denna aspekt utan angav istället att *syftet* med målsägandens resa och de tilltalades intentioner när resan företogs, var av betydelse för bedömningen.¹⁷⁸ Detta liknar en prövning av rekvisitet exploaterings syfte i människohandelsbrottet som kräver att det finns ett syfte att exploatera innan rekrytering, transport eller inhysning. Domstolen pekade på att målsäganden kommit till Sverige för att leva med sin dåvarande pojkvän som en del i den större familjen, att pojkvännen också arbetat hårt och att pojkvännens bror och svägerska enligt egen uppgift hade arbetat för låg lön när de kom till Sverige: "Det är inte utrett att [målsäganden] togs till Sverige i syfte att utnyttjas som arbetskraft."¹⁷⁹ Domstolen granskade därmed rekvisitet 'exploatering' utifrån de tilltalades syften redan då hon reste till Sverige – om deras intention inför transporten var att exploatera henne. Detta krav ställs för människohandelsbrottet, men för människoexploatering räcker det att de tilltalade får idén att exploatera henne precis innan de gör det.

¹⁷³ Målsäganden hade inte bankkonto i Sverige. De tilltalade uppgav olika uppgifter inför rätten: brodern berättade att målsäganden fått ersättning kontant för de tre första månaderna, medan pojkvännen uppgav att hon inte fått ersättning eftersom hon betalade av skulden. Brodern uppgav att pengar för tre månaders lön överförts till hans mammas konto för att pengarna sedan skulle ges till målsäganden. Pojkvännen uppgav att en del av summan som brodern angett var hans lön. Inga överföringar hade dock skett från den tilltalades mammas konto och inga medel hade inkommit på målsägandens konto i hemlandet. Mamman uppgav att pengarna hade transporterats kontant. Dessa och ytterligare motsägelser behandlas inte av domstolen.

¹⁷⁴ Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål B 853-20, s. 24.

¹⁷⁵ A.a. s. 25.

¹⁷⁶ Prop. 2017/18:123, s. 60: "Exempel på exploatering i arbete under uppenbart orimliga villkor kan vara att en person får arbeta för en synnerligen låg lön eller oavlönat".

¹⁷⁷ A.a. s. 59.

¹⁷⁸ Värmlands tingsrätts dom (2020-05-26) i mål B 853-20, s. 25.

¹⁷⁹ A.a. s. 25

”Sammanfattningsvis finner tingsrätten att [målsäganden] har kommit till Sverige för att leva med sin pojkvän, att hon skulle bli en i familjen och att hon har fått arbeta med alldeles för låg lön. Det är inte utrett att hon har exploaterats under uppenbart orimliga villkor. Brottet människoexploatering har därmed inte begåtts.”¹⁸⁰

En konsekvens av domen är att brottet människoexploatering tolkas som att det undantar arbetskraftsexploatering som sker inom nära relationer. Det är inte bara hjälp i hushållet som undantas från 'exploatering', utan även heltidsarbete utanför hemmet. Brottet erbjuder därmed olika skydd mot exploatering för de som presenteras av de tilltalade som del i familjen och för de som inte sägs ha den nära relationen – under förutsättning att de tilltalade uppger att de själv tidigare arbetat under liknande villkor. En sådan tolkning innebär att lön exempelvis inte behöver betalas till närstående som arbetar inom familjeföretag, till och med vid avtal om detta. Detta medför en uppenbar risk för en ökad rekrytering och transport av 'flickvänner' och 'fruar' som kan arbeta utan möjlighet till ersättning. En ytterligare konsekvens av domen är att resultatet av domstolarnas helhetsbedömning är oförutsägbar då de kan tillämpa kriterier som inte angetts av lagstiftaren, och därmed ogilla åtal även då de funnit att de tydliga brottsrekvisiten är styrkta. Det finns en risk att ribban för vad som utgör människoexploatering i 'arbete under uppenbart orimliga villkor' i praktiken sätts högre än för det som utgör 'tvångsarbete' internationellt.

3.3 Bedrägeri och ocker

Som redogjorts för ovan har man i några mål som rör arbetskraftsexploatering där rubriceringen människohandel ogillats prövat om den tilltalade istället begått ett förmögenhetsbrott – antingen bedrägeri eller ocker. I vissa mål som rör arbetskraftsexploatering har åtalet bara varit för förmögenhetsbrott.

Bedrägeri

I målet från år 2010 om hushållsarbete och barnpassning dömde tingsrätten den tilltalade för människohandel, dock inte med syfte att exploatera barnflickorna i tvångsarbete.¹⁸¹ Hovrätten ogillade dock åtalet för människohandel och dömde istället den tilltalade för bedrägeri genom att hon vilselett barnflickorna om att hon skulle ersätta deras arbete. De hade lovats ersättning som sedan inte betalats, vilket synes ha satts i system. Domstolen fann därför att den tilltalade saknat avsikt att betala ersättningen. Målsägandena berättade att de inte skulle ha accepterat arbetet eller att stanna kvar hos den tilltalade utan ersättning.¹⁸² Genom vilseledandet förmådde hon dem att utföra arbete med städning och barnpassning vilket innebar ekonomisk vinning för henne och skada för målsägandena.¹⁸³ Hon dömdes därför till fängelse i tio månader

¹⁸⁰ A.a. s. 25. Vid rapportens inlämning har tiden för överklagande ännu inte gått ut.

¹⁸¹ Solna tingsrätt, dom (2010-06-17) i mål nr B 421-08, s. 40.

¹⁸² Svea hovrätts dom (2011-06-01) i mål B 5971-10, s. 7.

¹⁸³ A.a. s. 10.

för bedrägeri gentemot fem unga kvinnor. Hovrätten fann att den tilltalade ”begått gärningarna i syfte att locka kvinnorna till Sverige och utnyttja dem som billig arbetskraft”. Eftersom bedrägeribrottet är ett förmögenhetsbrott och inte bedöms utgöra ett angrepp mot målsägandenas person, frihet, frid eller ära beviljades barnflickorna inget kränkningsskadestånd¹⁸⁵

I ett mål från år 2018 som huvudsakligen rörde ocker (se nedan) omfattade åtalet även bedrägeri mot en målsägande.¹⁸⁶ Tingsrätten prövade om målsäganden, som innehade ett arbetstillstånd, vilseletts att resa till restaurangen för att arbeta hos arbetsgivaren, som inte hade tänkt betala honom för arbetet. Domstolen fann att det saknades stöd för målsägandens berättelse om vad som utlovats. Bl.a. noterade man att arbetsgivarna betalat andra som arbetat på restaurangen och att det inte var styrkt att det fanns en intention då ett eventuellt löfte gavs om arbete att inte betala för detta.¹⁸⁷

Ocker

I ett mål om arbetskraftsexploatering från år 2012 omfattade åtalet endast ocker.¹⁸⁸ Tingsrätten fann att målsägarna, som rekryterats i hemlandet för att arbeta med däckreparation i arbetsgivarens verkstad, befann sig i en beroendeställning till arbetsgivaren eftersom de i jämförelse med arbetsgivarna levde av små medel i hemlandet och att de i Sverige, p.g.a. sina bristande språkkunskaper, bristande insikt i det svenska samhället och frånvaron av socialt nätverk, varit helt beroende av sin anställning i företaget och av arbetsgivarens hjälp för att klara sig i det svenska samhället. Målsägarna befann sig därför i ett ekonomiskt och psykologiskt underläge i förhållande till arbetsgivaren och därmed i en beroendeställning till de två tilltalade.¹⁸⁹

Domstolen fann att arbetsgivaren förmått målsägandena att arbeta väsentligen mer än heltid genom att hota dem med att de skulle annars skulle skickas tillbaka till hemlandet.¹⁹⁰ Vad gäller ersättningen fick en målsägande under de tre första månaderna 3800 kr/månad insatt på bankkontot efter att hyran betalats, den andre 1500 kr/månad och den tredje ingen lön alls.¹⁹¹ När de under senare månader fick större belopp insatta som lön uppmanades de att lämna tillbaka huvuddelen av lönen kontant eller genom internetöverföringar till arbetsgivaren. Det såg därför ut på löneutbetalningen som om de fått högre lön. Tingsrätten fann att de tilltalade under ca 15 månader berett sig själva förmån om ca 300 000 kr i ett systematiskt utnyttjande som avsåg betydande belopp.¹⁹² De två tilltalade dömdes för grovt ocker till villkorlig dom med samhällstjänst 240 timmar. Vad gäller skadestånd fann tingsrätten att trots att förmögenhetsbrott i regel inte genererar skadestånd för kränkning innebar brottet en så allvarlig integritetskränkning att målsägandena hade rätt till sådant skadestånd.¹⁹³

I målet från år 2014 om tiggeri, också beskrivet ovan, ogillades både åtalet för människohandel och ocker.¹⁹⁴ Endast ockerdelen överklagades av åklagaren. Hovrätten

¹⁸⁵ A.a. s. 11-12.

¹⁸⁶ Luleå tingsrätts dom (2018-10-18) i mål nr B 2638-17.

¹⁸⁷ A.a. s. 125-9.

¹⁸⁸ Skellefteå tingsrätts dom (2012-04-19) i mål nr B 179-12.

¹⁸⁹ A.a.

¹⁹⁰ A.a. s. 28.

¹⁹¹ A.a. s. 29-30.

¹⁹² Skellefteå tingsrätts dom (2012-04-19) i mål nr B 179-12, s. 43-44.

¹⁹³ Målsägandena beviljades 15 000 kr vardera.

¹⁹⁴ Halmstads tingsrätts dom (2014-07-09) i mål nr B 1143-14.

fann att männen hade befunnit sig i en utsatt situation och hade utnyttjats för att tigga utan att få någon ekonomisk ersättning.¹⁹⁵ Dock var frågan om rekvisiten för ocker var uppfyllda, särskilt om det fanns ett avtal eller annan rättshandling. Åklagaren hade framfört att det här inte var fråga om ett formellt avtal, utan om ett 'maktförhållande' som växt fram och accepterats av de inblandade, som borde likställas med ett formellt avtal. Förhållandet inbegrep att målsägandena skulle tigga och få ersättning för det i form av "spartanskt uppehälle och ibland cigaretter".¹⁹⁶ Hovrätten granskade de orsaker målsägandena själva angett för att de skulle tigga, och fann inte stöd för att det funnits ens en outtalad överenskommelse om att målsägandena skulle arbeta för den tilltalade för att få någon kompensation.¹⁹⁸

Det tredje mål som behandlas under detta avsnitt prövades år 2018 och rörde arbete på två restauranger.¹⁹⁹ Åtalet för ocker angav att arbetsgivaren hade ingått anställningsavtalen med målsägandena, av vilka flera saknade uppehålls- och arbetstillstånd, om att arbeta väsentligen mer än heltid för en mycket låg lön genom utnyttjande av målsägandenas trångmål²⁰⁰ och beroendeställning.²⁰¹ Tingsrätten klargjorde att p.g.a. ockerbrottets rekvisit valde den att fokusera på avtalet och dess innehåll, inte de faktiska arbetsvillkoren. Vad som hände bortom avtalet – om arbetarna utnyttjades utöver det som avtalats – var därför inte den avgörande frågan.²⁰² Domstolen förklarade också att ockerbrottet inte verkade vara anpassat för fenomenet arbetskraftsexploatering.²⁰³ Här hänvisade domstolen till att lagstiftaren själv angett att ockerbrottet lämpligast omfattar situationer som när arbetsgivaren erbjuder att ordna resa, logi och mat åt arbetstagaren och tar orimligt hög ersättning för detta. Det är däremot mindre lämpat för aspekter som faktiska arbetstider och ersättning till arbetstagare. För att täcka glappet som fanns för den senare typen av utnyttjande hade lagstiftaren nyligen antagit brottet människoexploatering. Domstolens syn var alltså försiktigt skeptisk till att tillämpa ockerbrottet på omständigheterna som förelåg i målet.

Domstolen granskade vad parterna kommit överens om vad gäller arbetets omfattning och ersättning och bedömde att överenskommelsen var att målsägarna skulle få 10 000 kr svart plus kost och logi för 60 timmars arbete/vecka på motsvarande praktikantnivå.²⁰⁴ Domstolen utgick inte från målsägandenas redogörelser om arbetstiderna, då den ansåg att dessa kunde vara motiverade av att de arbetade olagligt. Redogörelserna

¹⁷³ Hovrätten för Västra Sverige, dom (2016-05-31) i mål nr B 3940-14, s. 8.

A.a. s. 6.

En målsäganden hade uppgett att han tiggat p.g.a. tvång; en annan att han ville spara pengar för att åka hem.

Hovrätten för Västra Sverige, dom (2016-05-31) i mål nr B 3940-14, s. 8.

Luleå tingsrätts dom (2018-10-18) i mål nr B 2638-17. Åtalet gällde också bedrägeri mot en målsägande.

Trångmålet: svår ekonomisk situation, den olagliga vistelsen, att inte kunna återvända till hemlandet samt brist på alternativ till försörjning och boende.

Beroendeställningen: ett ekonomiskt skuldförhållande, bristande språkkunskaper och insikt i det svenska samhället samt brist på alternativ till försörjning och boende.

Luleå tingsrätts dom (2018-10-18) i mål nr B 2638-17, s. 100-101. Tingsrätten förklarade dock att den kunde tänka sig att det formella avtalet plus de faktiska arbetsvillkoren skulle kunna ha utgjort ett s.k. konkludent avtal som skulle kunna ha prövats, men åklagarens stämningsansökan begränsade den möjligheten i målet.

A.a. s. 101-102.

Luleå tingsrätts dom (2018-10-18) i mål nr B 2638-17, s. 104, 106, 115. Under en viss tid fick de, enligt överenskommelse, lägre ersättning. När de begärde att gå tillbaka till den ursprungliga överenskommelsen om 10 000 kr/månad gjorde arbetsgivaren det.

kunde dessutom ha styrkts genom att exempelvis höra ytterligare arbetskollegor.²⁰⁵ Domstolen utgick därmed från en lön på 66 kr/timme svart för arbete på praktikantnivå och bedömde att det inte visade på ett uppenbart missförhållande mellan parternas prestationer.²⁰⁶ Under en och en halv månad fick dock en av målsägandena 33 kr/timme svart för sitt arbete, vilket domstolen fann möjligtvis uttryckte ett uppenbart missförhållande.²⁰⁷

Vad gäller utnyttjandet av målsägandenas nedsatta motståndskraft resonerade domstolen på följande sätt. I förhållande till 'trångmål' klargjorde domstolen att ockerbrottet inte bara kräver att en person befunnit sig i trångmål, exempelvis en svår ekonomisk situation, utan också att den situationen utnyttjats för att avtalet ska ingås. Enligt tingsrätten förutsätter trångmål att en person saknar andra alternativ, och i detta fall bedömde domstolen att målsägandena haft andra alternativ till bostad och försörjning.²⁰⁸ Den bedömde också att målsägandena hade alternativ till den olagliga vistelsen och att deras situation inte utnyttjades för att få till stånd avtalet; det förekom exempelvis inga hot om att anmäla dem till myndigheterna.²⁰⁹ I förhållande till 'beroendeställning' hade åklagaren hänvisat till skulder som målsägandena hade till arbetsgivaren. Här ansåg domstolen att skulderna på några tusen kronor/målsägande var för små för att arbetsgivaren skulle kunna anses "ha haft hållhakar" på dem.²¹⁰ Åtalet för ocker ogillades därmed.

²⁰⁵ A.d. s. 110-14.

²⁰⁶ A.d. s. 116-17.

²⁰⁷ A.d. s. 117.

²⁰⁸ A.d. s. 118-19.

²⁰⁹ A.d. s. 119-21.

²¹⁰ A.d. s. 121.

4. Resultat, reflektioner och slutsatser

Sverige har internationella förpliktelser att lagföra för tvångsarbete²¹¹ och för människohandel för tvångsarbete.²¹² Åtagandena ger stater frihet att lagföra handlingar som går utöver brottsdefinitionerna, men inte att använda en snävare tolkning och tillämpning. Definitionerna anger därmed minimumförpliktelser. Det finns hittills inget svenskt mål där de tre rekvisiten i ILO:s tvångsarbetskonvention för tvångsarbete tillämpats. Det är oproblematiskt om tolkningen skulle vara vidare än de internationella förpliktelserna, men så har inte varit fallet. Fyra åtal har väckts för människohandel för tvångsarbete som inte rör tiggeri. Där det finns resonemang kring tvångsarbete har domstolarnas egna beskrivningar av vad som karaktäriserar brottet använts, och åtalen har därmed ogillats. Den enda fällande dom för människohandel för tvångsarbete som inte rör tiggeri rörde blåbärsplöckning år 2012. Det är rimligt att något åtal för människohandel skulle ha väckts utifrån de 209 polisanmälningar om människohandel för tvångsarbete som registrerades mellan 2013–2019. Det är förståeligt att domstolarnas praxis avvikit från den internationella definitionen eftersom förarbetena inte varit i linje med den internationella definitionen av tvångsarbete förrän revideringen av människohandelsbrottet 2018. Dock är det besvärande att Europadomstolens praxis som visar hur förbudet mot tvångsarbete i artikel 4 av Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna ska tillämpas nationellt inte har påverkat förarbetenas motiveringar vid revideringen av brottet 2004 och 2010 och inte heller inverkat på domstolarnas tolkning och tillämpning av regleringen.

Efter den senaste revideringen av människohandelsbrottet år 2018 och införandet av det nya brottet människoexploatering – med propositionens tydliggörande om att termen tvångsarbete ska följa den internationella definitionen – bör framgent den svenska tillämpningen följa denna tydligt. De tre rekvisiten för tvångsarbete bör användas vid prövning, inklusive en granskning av hela situationen för att se om den för med sig en sådan 'oproportionerlig börda' för arbetaren att arbetet inte kan bedömas ha accepterats frivilligt. Detta gäller både för tvångsarbete inom brottet människohandel och inom brottet människoexploatering.

Tvångsarbete bör förstås på ett vidare sätt än det som ett krav på tvångstillstånd ger uttryck för. Därmed bör fler situationer omfattas som tvångsarbete, i linje med vad som anges i propositionen till den nya regleringen av människohandelsbrottet och brottet människoexploatering.²¹³

Detta kan bidra till fler åtal och fällande domar för arbetskraftsexploatering som just tvångsarbete, antingen i form av människohandel eller människoexploatering. Eftersom det ännu inte finns någon svensk tillämpning av de internationella rekvisiten är det dock inte tydligt hur det ytterligare otillbörliga medlet som lagts till brottet

²¹¹ ILO:s tvångsarbetskonvention (1930), 2014 års protokoll till tvångsarbetskonventionen samt EKMR artikel 4. Vad gäller barn har Sverige även åtaganden att bekämpa tvångsarbete enligt ILO:konvention nr 138 om minimiålder för arbete (1973) och ILO:konvention nr 182 om de värsta formerna av barnarbete (1999).

²¹² Palermoprotokollet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel (2005), EU:s direktiv 2011/36/EU, samt EKMR artikel 4.

²¹³ Prop. 2017/18:123, s. 35: "Begreppet tvångsarbete i svensk rätt är avsett att ha samma innebörd som i de internationella instrumenten. Det medför att tvångsarbete kan ta sig en mängd olika uttryck."

människoexploatering kommer inverka. I det första människoexploateringsmålet år 2019 fann domstolen att målsägarna både vilseletts, befann sig i en svår situation som utnyttjats av den tilltalade för att exploatera deras arbete, samt hotats. Om den internationella definitionen med dess tre rekvisit används kan det innebära att åklagare i kommande mål behöver styrka tre otillbörliga medel: ett som styrker ofrivilligheten i arbetet, ett som styrker hotet och ett som styrker kravet på det tillagda otillbörliga medlet.

Vad gäller relationen mellan människohandelsbrottet och brottet människoexploatering var ett av syftena med kriminaliseringen år 2018 att ren arbetskraftsexploatering skulle kunna lagföras – också de fall där man inte kan styrka en rekrytering, transport eller inhysning av brottsoffret, eller där man inte kan styrka att det fanns ett syfte att exploatera personen då en sådan handelsåtgärd vidtogs. Syftet var därmed att kunna fånga upp en bredd av arbetskraftsexploatering som inte omfattades av brottet människohandel för tvångsarbete och som inte bara inbegrep 'tvångsarbete' utan även 'arbete under uppenbart orimliga villkor'. Tillämpningen i det andra människoexploateringsmålet år 2020 väcker därför frågor, eftersom en domstol så tidigt i människoexploateringsbrottets historia avviker från lagstiftarens intentioner och instruktioner för brottsrekvisiten för att istället använda egna kriterier, som i detta fall liknar de för brottet människohandel, vid sin "helhetsbedömning". Det är inte rimligt att domstolarna sätter upp egna, högre trösklar för vad som omfattas av brottet än vad lagstiftaren åsyftat.

Vad gäller fler åtal för arbetskraftsexploatering är det avgörande att tillräckliga resurser finns för att bedriva de nödvändiga förundersökningarna. Avgörandena hittills för människoexploatering och ocker visar att domstolarna ställer krav på mycket omfattande bevisning för att styrka exempelvis att arbetet överhuvudtaget skedde, under vilka omständigheter det utfördes, och om det fanns en intention att betala arbetstagaren. Tydlighet i brottens rekvisit medför inte automatiskt resurser för att utreda denna form av brottslighet. Krav på mycket omfattande bevisning kan innebära att färre förundersökningar leder till åtal på grund av brist på resurser, antingen på åklagar- eller polissidan.

Vad gäller polisanmälningarna för arbetskraftsexploatering, antingen som människohandel eller människoexploatering, är en viktig fråga vem som gör anmälningarna. Är de ett resultat av polisens arbete för att upptäcka arbetskraftsexploatering, i exempelvis myndighetsgemensamma inspektioner, eller görs de av brottsoffren själva utan tidigare kontakt med myndigheter? Om det senare är fallet så är utredningsläget initialt ofta svårare. Om polisanmälningarna är ett resultat av polisens eget arbete att identifiera arbetskraftsexploatering kan utredningsläget ofta vara bättre, då man redan kan ha viss bevisning.

I de fall där man påträffar personer som saknar uppehålls- eller arbetstillstånd i situationer där det finns risk att de har exploaterats är det viktigt att polisresurser och förvaringsplatser finns tillgängliga så att personerna kan tas i förvar. Myndighetsgemensamma inspektioner bör därför ha tillräckliga polisresurser för att både kunna genomföra inspektionerna och kunna ta personer i förvar. Det är viktigt att de som påträffas i sådana situationer ses som potentiella offer för arbetskraftsexploatering och ges stöd och information om de rättigheter de har så att förvaret inte endast syftar till en avvisning. Det är av stor vikt att flera samtal förs med dessa personer under förvarstiden, så att de när den eventuella första chocken

lagt sig kan ta till sig informationen om de rättigheter de har, exempelvis om att få inestående lön motsvarande tre månaders arbete,²¹⁴ samt skydd och möjligheter att samarbeta med myndigheterna. I sådana situationer finns det exempelvis möjlighet för förundersökningsledaren²¹⁵ att besluta om tidsbegränsat uppehållstillstånd för att utreda både människoexploatering och brott mot 20 kap. 5 § utlänningslagen (2005:716). Platser i skyddade boenden bör finnas tillgängliga både för män och kvinnor.

Sammanfattningsvis står myndigheterna inför en stor utmaning att lagföra arbetskraftsexploatering. Det saknas domstolspraxis som kan ge korrekt ledning om brottsrekvisiten för att bedriva effektiva förundersökningar vad gäller de relevanta brotten mot person: människohandel för tvångsarbete och människoexploatering. De förmögenhetsrättsliga brotten kan tillämpas i vissa fall men har visat sig mindre lämpliga för denna form av exploatering. Övriga möjliga brott tar inte sikte på exploateringen i sig. Det innebär att själva exploateringen inte rättas till och brottsoffret inte får någon form av upprättelse. Samtidigt utgör all lagföring, och alla myndighetsåtgärder som motverkar osund konkurrens och organiserad brottslighet, en form av preventiva åtgärder mot arbetskraftsexploatering då de tar sikte på att försvåra för den organiserade brottsligheten så att arbetskraftsexploatering inte fortsätter erbjuda riskfri hög vinstmarginal.

²¹⁴ Se avsnitt 2.2.4 om lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

²¹⁵ Detta förutsätter att beslut kan fattas snabbt om att inleda en förundersökning.

Källförteckning

Publicerat material

Offentligt tryck

SOU 2008:41, *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*
SOU 2016:70, *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer*
SOU 2016:91, *Stärkt ställning för arbetskraftsinvandrare på arbetsmarknaden*

Ds 2008:7, *Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan*

Prop. 2003/04:111, *Ett utvidgat straffansvar för människohandel*
Prop. 2009/10:152, *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*
Prop. 2012/13:125, *Genomförande av direktivet om sanktioner mot arbetsgivare*
Prop. 2016/17:93, *2014 års protokoll och rekommendation till ILO:s konvention om tvångsarbete*
Prop. 2017/18:123, *Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering*

Monografier, antologier och tidskriftsartiklar

Asp, Petter och Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder* (Uppsala, 2013)

Friberg, Sandra, *Kränkningersättning: Skadestånd för kränkning genom brott* (Uppsala, 2010)

Johansson, Märta C., "Människohandelns decennielånga metamorfos: En studie i oklarheter och motsägelser", 4 *Juridisk tidskrift* (2013-14) 829-63

Johansson, M., "På spaning efter det offer som ej flytt: Bemästrande av människohandelsoffer och viljans inverkan på lagföringen", *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskap* 2017:1

Ollus, Natalia, *From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland* (HEUNI, Public. Series No. 84, 2017)

Lagkommentarer

Bexar, Mikaela, *Brottsbalk (1962:700) 3 kap. 10 §*, Karnov lagkommentar (JUNO)

Friberg, Sandra, *Brottsbalk (1962:700) 9 kap. 5 §*, Karnov lagkommentar (JUNO)

Rapporter

Brottsförebyggande rådet, *Rapport 2007:27, Organiserat svartarbete i byggbranschen*

Byggnadsregion Stockholm–Gotland, Stockholms Byggmästareförening, *Fair Play Bygg - årsrapport 2019* (2020)

EUROPOL, *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2017*

FN:s arbetsorganisation (ILO), *Forced Labour - General Survey on the Reports concerning the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29) and the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105), (Extract from the Report of the 38th Session of the Expert Group)*, (1968)

ILO, "Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage" (2017)

ILO, International Labour Conference, 96th Session, 2007, Report III (Part 1B), *General Survey concerning the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), and the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)* (2007)

FN:s Migrationsorganisation (IOM), "International Response to Trafficking in Migrants and the Safeguarding of Migrant Rights" (IOM:s elfte seminarium om migration, Genève, 26–28 okt. 1994)

Polismyndigheten, Lägesrapport 19. *Människohandel för sexuella och andra ändamål* (2017)

Polismyndigheten, *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet 2018–2019* (2017)

Polismyndigheten, *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet* (2019)

trust